

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: צבי וולפסון, פנחס חורגין
חבר המערכת בארץ-ישראל — שמעון הלקין
מנהל-המערכת: משה טשרנוביץ

שנה י"ט (כרך ל"ז) תשרי-חשוון, תשי"ח חוברת א' (197)

ה ת ו כ ן :

- 1 י. מישאל סכנות חדשות במזרח הקרוב
- 6 אברהם רוזן דבקה תכלתך, ארצי, בזהר-גענועי (שיר)
- 7 ש. ל. בלאנק בדרך כל הארץ (סיפור)
- 15 א. ר. מלאכי בן-יהודה והמנטא הספרדי
- 20 יצחק פינקל למה? (שיר)
- 21 יוסף נדבה שעה קלה עם ש. שלום
- 25 ש. שלום המערה (שיר)
- 26 משה סתוי פרקי טבע ולשון (הערות ותיקונים לכתבי מנדלי מוכר ספרים)
- כאספקלריה זעירה
- 32 ב. י. מ-י (תשקיף הספרות העתית כמדינת ישראל)
- הערכות ודברי בקרת
- 35 צבי וויסלבסקי קטעי ההזורים על מות י. שנהר
- 37 ברוך שוחטמן (ז"ל) האגרת של למדן
- 39 איש המדע והסופר חייב ליף פרופיסור יקותיאל גינצבורג —
- 41 ד"ר יהושע כלוך — תרנ"א—תשי"ח אברהם ברגר
- רשימות וסקירות
- 42 אברהם שאנן יהדות בריטניה מסכמת
- 45 ידיעות
- 46 ספרים שנתקבלו במערכת

” בצרון ”
1141 ברודווי
ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by: CHAIM TCHERNOWITZ (Rav Tzair)

Editors: PINKHOS CHURGIN, HARRY A. WOLFSON
SIMON HALKIN (S. Israel)

Managing Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

Eighteenth Year of Publication

Vol. XXXVII TISHRI-CHESHVAN, 5718 (October, 1957) No. 1 (197)

CONTENTS:

New Dangers Confronting the Middle East.....	<i>I. Mishael</i>	1
Longings (Poem)	<i>Abraham Rozen</i>	6
The Way of All Flesh (Story).....	<i>S. L. Blank</i>	7
Ben-Yehuda and Sephardic Pronunciation.....	<i>A. R. Malachi</i>	15
Wherefore? (Poem)	<i>I. J. Finkel</i>	20
An Interview With the Poet Sh. Shalom.....	<i>Joseph Nedava</i>	21
The Cave (Poem)	<i>Sh. Shalom</i>	25
Mendele's Use of Language In Describing Nature	<i>Moshe Stavi</i>	26
Mirror of the Israeli Press	<i>B. I. M.—i</i>	32

EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS

On the Late I. Shenhar	<i>Zwi Wayslawski</i>	35
The Letters of I. Lamdan.....	<i>B. Shochetman</i>	37
Jekuthiel Ginsburg—In Memoriam.....	<i>Hayim Leaf</i>	39
Joshua Bloch 1890-1957.....	<i>Abraham Berger</i>	41

NOTES AND COMMENTS

British Jewry Takes Stock	<i>Abraham Shaanan</i>	42
News and Events		45
Books Received		46

\$7.00 a Year (\$8.00 Outside of U.S.)

Copyright 1957, by Bitzaron, Inc.

BITZARON
1141 Broadway
New York
MU 6-7680

בַּעֲרוֹן

נוסד על־ידי חיים טשרנובויץ (רב צעיר) ז"ל

שנה י"ט (כרך ל"ז) תשרי-חשוון, תשי"ח חוברת א' (197)

סְפָנוֹת תְּדוּשׁוֹת בְּמִזְרַח הַקָּרוֹב

מאת י. מישאל

בשבועות האחרונים גברה ההכרה, כי ברית המועצות מדברת ופועלת כאילו מתוך ההנחה, שישיווי המשקל, או האיזון הצבאי, בין שני הגושים הגדולים, ליתר דיוק: בינה ובין ארצות הברית, הופך, והוא הופך לטובתה דווקא. ההכרזה על הקליע הביך-יבשתי, ההטסה של „ספוטניק” לגובה המעיד על קיומו של נשק הקליע ארוך הטווח במציאות, דברי כרושצ'ב בראיונו עם ג'. רסטון (כתב „ניו יורק טיימס”) ונאומיו של גרומיקו על במת האומות המאוחדות — כל אלה מעידים על כך, כי ברית המועצות נוהגת כמי שמשוכנע, או לפחות כמי שמבקש לעורר את הרושם, כי הוא משוכנע בדבר צדקת הנחתו האמורה. אם תמצא לומר, כי הנחה זו נכונה בשלב הנוכחי של מירוץ ההודיינות האטומי, עדיין ישנם סוגי נשק חשובים, ובראש וראשונה פצצת-המימן, שבכוחם לשמש גורם מעכב וכולם לכל מי שסבור, כי השעה כשרה להתגרות מלחמה בארצות הברית ובבעלי-בריתה. אפילו כן, היתרון הטכנולוגי הארעי בבניית הקליעים המרחיקים טוס דיו כדי לדחוף מעצמה אדירה הנתונה במצב של חזירה והתפשטות מתמדת, כלכלית, מדינית ודיפלומאטית, לנסות את כוחה באיזור, הנראה לה גם מבחינה כלכלית, גם מבחינה חברתית-מדינית כחלל אטראטגי „דליל”. אין מוסקבה גורסת חלל אטראטגי „ריק”, הואיל ומונח גיאופיסי זה

נוגד את תפיסתה המארכסיסטית והאנטי-אימפריאליסטית. אבל היא גורסת וגורסת את המסקנות הנובעות מהמצב הגיאופיסי, כשם שהא מוכנה ויודעת לנצל כל יתרון קטן וגדול במירוץ ההזדיינות וההתפתחות הטכנולוגית, בלי לכנותו בשם הגנאי „אימפריאליזם טכנולוגי“.

לכאורה, נמנו וגמרו חכמי ההלכה הצבאית החדשה, כי לא תתכן מלחמת-עולם שאין עמה כלייה גמורה למין האנושי. ומכיוון שכך אין לחשוש אלא מפני „דליקת שיחים“ שתפרוץ פה ושם ושאפשר יהיה כמובן לצמצמה ולאתרה עד כדי חניקת אשה ופיזור עשנה. אבל יש ביניהם בעלי דעה וסברה, שאינם גורסים את פשר „המלחמות הקטנות“ כלל ועיקר. גנרל א. מ. האמפטון מהקולג' לתעופה צבאית בבסיס האוויר באלאבאמה פירסם זה לא כבר ב„אייר יוניברסיטי קוורטרלי רביו“ מאמר הסותר את כל התקוות הטובות ל„מלחמות קטנות“ ולמלחמות מוגבלות לעומת הזוועה של מלחמת השמד טוטאלית, סתירה גמורה ומוחלטת מעתה ועד עולם.

והנה, נאומיהם ופעולותיהם של מנהיגי ברית המועצות וארצות-הברית כאחד מעידים על נטייה חזקה יותר ויותר לצד ההנחה, שאין תקווה רבה לצמצום סכנתו של סכסוך צבאי והעמדתו על הגודל הצנוע של „מלחמה קטנה“ בלבד. נטייה זו השתמעה גם מדבריו של כרושצ'וב באוני רסטון, גם מאגרתו אל הסוציאליסטים באירופה, גם מנאומי גרומיקו באו"ם, וגם מדברי מזכיר המדינה, מר פוסטר דולס, במסיבת העתונאים של אמצע אוקטובר. עצם הצורך שראה לעצמו לאיים על מוסקבה בהתקפה ישירה במקרה שברית המועצות תתקיף את תורכיה באמתלה של „הגנה על סוריה“ מעיד על דעה, האומרת כי באין אזהרה היום תיתכן מלחמת עולם מחר! לשון אחרת, זוהי חזרה אל שיטת העמידה „על עברי פי תהום“ של מלחמה, שכבר נתנסה בה מזכיר-המדינה פעמים אחדות, ולא בכדי הישווה את המצב הנוכחי, במסיבת העתונאים האמורה, למצב ששרר ערב מלחמת קוריאה.

אולם, דווקא השוואה זו שהעלה מזכיר-המדינה מוליכה אל המסקנה, שלא תיתכן „קוריאה שנייה“ בשום מקום שבעולם, כולל המזרח הקרוב, ומסקנה שנייה הכרוכה בה, שהאמץ למשוך מדינות קטנות ממעגלו של גוש אחד למשנהו לא ייעשה אלא על צד ההשתלטות מבפנים והחדירה „בדרך שלום“, כדרך שנעשה לעינינו בסוריה, בשבועות ובחדשים האחרונים.

אמנם, אף אימותן של שתי המסקנות הנ"ל אינה מוציאה מכלל אפשרות כמה סכנות חדשות, שכל אחת מהן עלולה לשמש פתח למלחמה ממש. אחת מהן היא, שמדינה קטנה, במקרה דידן: סוריה, נתנסה למשוך לתוך המעגל הסובייטי אחדות משכנותיה, כאות להכרת-טובה וכתשלום מדיני תמורת „העיסקה המסתרת“ שהצליחה בה כל כך עם התגר הסובייטי. נסיונות כאלה עשתה סוריה גם בירדן וגם בלבנון, בין שהירדנים והלבנונים הודו בכך בגלוי בין שניסו

להסוות הרדתם הכנה בדיבורי סרק על תפיסת מבריחי נשק „אלמוניים” ובהבטחות חגיגיות ש„שום ערבי לא ירים נשקו נגד אחיו הערבי”. וכו’.

בימים האחרונים חדלו הלבנונים להעמיד פנים של אנשי תחבולה נדיבי לב, ושוב אינם מציעים תיווכם בין סוריה של ביזרי וסראג’ לבין ארצות הברית. אף את הטוב שבתירושים — תליית הקולר בצווארה של ישראל, שאלמלא היא היו הסורים נשארים בתומתם האנטי-קומוניסטית ולא היו נזקקים לרוסים, לנשקם ולכספם כלל — שוב אין הלבנונים משננים בקול רם, לשם אשליית עצמם ב„חיוזק האחזות הערבית”. הפעם אומרים בבירת הלבנון בלשון ברורה למדי, כי ענין „דוקטרינת איזונהאואר” והצטרפותה של מדינת הלבנון אליה היתה מעין מיקח טעות, וכדאי לשוב ולעיין בנוסח ההצטרפות ולהפכו להבעת אהדה בלתי-מחייבת. להכחשתו הרשמית של השגריר הלבנוני שארל מאליק אין מתייחסים בחוגי מזכירות המדינה באימון המלא, שדבריו של שגריר הרואה עצמו פילוסוף ואיש-מוסר נוצרי ראויים לו.

בין כך ובין כך, עובדה היא שאותה מדינה נוצרית-מוסלמית קטנה וחלשה יראה לנפשה להישאר מבודדת לחלוטין בין מדינות ערב, „אחיותיה המוסלמיות”, העלולות לחנקה מרוב אהבה ואחוזה לאומית ערבית. וכן עובדה היא, ש„דוקטרינת איזונהאואר” עלולה להתרוקן מתוכנה לחלוטין, מאחר שאפילו ידידי המערב המושבעים, מסוגו של המלך סעוד, חוששים להצטרף לה בגלוי פן יפגעו ברגשות ה„נייטראליזם הערבי” של נאצר. וחסיין, מלך הירדן חושש להצטרף לה, פן ימגריו יריביו הפנימיים את כסאו. בשביל מי איפוא נוצרה ה„דוקטרינה”? — הרי עיראק כבר קשורה בברית הצבאית האטלאנטית כחברה ב„ברית בגדד” עם תורכיה, איראן ופאקיסטאן, ואינה זקוקה לה, לשם חיוזק בטחונה. ואשר לישראל, הרי גם מדבריו האחרונים של מזכיר המדינה באותה מסיבת עתונאים של אמצע אוקטובר משתמע שאין הדוקטרינה חלה על צד זה של בעית המזרח הקרוב, הלא כה היה דברו:

„לא אמרתי כי אמצעי זה (ה„דוקטרינה של איזונהאואר”) הוא אמצעי מספיק בשביל המדיניות האמריקנית (לטיפול בארצות אלה). תמיד אמרנו, כי היא (ה„דוקטרינה”) לא טיפלה אלא בצד אחד של הבעיה, אבל היא חשובה ובעלת משמעות ביחס לאותו צד של הבעיה. אמרנו גם כן אז, כי ישנם כמה צדדים חשובים אחרים לבעיית המזרח הקרוב — כגון היחסים בין ישראל וארצות ערב ועניינים כיוצא באלו — ואין אנו סבורים, כי „הדוקטרינה של איזונהאואר” היא תרופת-פלא לכל צרות האיזור...”

יתר על כן, התרוקנותה של „דוקטרינת איזונהאואר” מכל תוכן וערך מעשי, בשל ההצטרפות הגלויה והברורה של ה„נייטראליסטים הפוזיטיביים” הערביים למחנה הסובייטי, מעלה גם כן את הסכנה הקרובה של ערעור המשטר הפרו-ערבי בירדן ובלבנון, ומה שגרוע מכל — גם בארצות הנפט עיראק

וסעודיה. אמנם, גם קודם לכן לא הניחה מזכירות-המדינה כי הירדנים והלבנונים יחרפו את נפשם למות על הגנת מוסדות הדימוקראטיה המערבית. אבל היא יכלה להתנחם בזאת שעל ידי משלוח נשק יעיל, ואפילו בכמות סמלית בלבד, כנשק שגשלה במטוסי „גלובמאסטר“ לירדן, אפשר יהיה לשליטים הנוכחיים לקיים שלטונם. מה שאין כן עכשיו, עם הקמתו של בסיס סובייטי גלוי בארץ סוריה ובסיסים סובייטיים מוסווים בארץ מצרים. מעכשיו, אין חצאי-אמצעים צבאיים ורמזים דקים של מלחמת-עצבים פסיכולוגית מספיקים עוד.

הכרה זו היא שאילצה את מזכיר-המדינה לדבר דברים כדבונות בנידון ההאשמות וההסתה הסובייטית והסורית נגד תורכיה. אשר לסוריה ולטיב ממשלתה בטלו בינתיים כל הספיקות וההיסוסים בואצ'ינגטון. אמנם, אמת נכון הדבר, כי במשק הסורי ובחברה הסורית עדיין לא הונהגו שום שינויים מהפכניים בולשביסטיים, והנשיא החלוש שוקרי אל כוואתלי עודנו על מכוננו. אבל סוד גלוי הוא, כי ימיו בשלטון ספורים וכי גנרל עפיף ביזרי עומד להושיב במקומו את שר ההגנה סאלד על עזאם ירדס, שהכריז, בשובו ממוסקבה, אחרי חתימת ההסכם הנודע:

„ברית המועצות הצילה את העולם הערבי מהאימפריאליזם המערבי-ציוני בימי סואץ והיא תוסיף ללכת בקו זה ותעמוד לימינה של כל ארץ שעצמאותה בסכנה, ותהיה מרוחקת ממנה כל כמה שתהיה... אני בטוח כי מעתה שוב לא נשכון לבדד!“

בינתיים בא מינויו של אכראם חוראני ליושב ראש ה„פרלמנט“ הסורי, וסילק כל ספק מלב המשקיפים בנוגע לכיוונה ומגמותיה של הכנופיה השלטת כיום בסוריה. למעשה כבר קיימת אותה „חזית עממית“ של חוראני, איש השמאל הסוציאליסטי הקיצוני, עם המנהיג הקומוניסטי בוגדאש. המכונה בפני חסידיו במזרח הקרוב „לנין הערבי“. ברי כי „חזית עממית“ כזאת תוסיף יציבות רבה למשטר שמוסקבה חרשתה כל כך לקיצור ימיו, והיא מוכנה לשם שמירתו להטיל האשמות כבדות כל כך על ארה"ב ועל תורכיה כאחת, תוך כדי איום במלחמת קליעים (ראה דברי כרושצ'וב אל רסטון) ובהתערבות ישירה „במקרה התקפה תורכית“.

בכל המשחק הדיפלומאטי רב המתיחות והאיומים סביב יחסי השכנים תורכיה-סוריה לא הוזכרה ישראל תחילה כלל ע"י הרוסים והסורים, בחינת אין מערבבים ענין בענין. יתר על כן, ההשערות התורכיות שמשלוח החטיבה הצבאית המצרית לסוריה לא בא כנראה לשם מלחמה נגד תורכיה, שיחסיה עם מצרים „נשתפרו בזמן האחרון“, אלא לשם הבטחת הגבול הסורי-ישראלי, לא זכו לאישור רשמי מדמשק. אין זאת אומרת, שדמשק שינתה יחסה למדינת ישראל, או שברית-המועצות מתייחסת אל ישראל ואל מדינות-החוץ הישראלית יחס פחות שלילי. אדרבא, שיחתה האחרונה של שרת-החוץ הישראלית עם גרומיקו,

בניו-יורק, היתה לה למגינת לב ולא היה בה אף סימן לתזוזה כלשהי מהיחס העוין.

בתנאים אלה יש למדינת ישראל מלוא ההצדקה לחשוש, כי החטיבה המצרית שנשלחה לסוריה, גם אם אין בה כדי להטיל אימה על צה"ל, לשם התגרות בישראל בשלחה. החטיבה מהווה ללא ספק סכנה נוספת לישראל, בהפגינה את איחוד הפיקוד המצרי-סורי בהגשמתו. אמנם, יש גורסים, שעיקר כוונתו של נאצר היתה להפגין איבתו ל"ברית בגדד", וגם להרוויח ריווח של פירסומת מההמולה הכללית שנתעוררה סביב הפיכת הקצונה בסוריה. אבל גם אם זאת היא המטרה המיידית — אין להטיל ספק בנוגע למטרה הסופית של הברית המצרית-סורית. והיא: פעולת כיתור צבאית נגד ישראל, מצפון ומדרום, בפיקודו העליון של גנרל חאכים עמאר המצרי.

עם זאת, תיתכן כמובן תכנית של פעולה מצרית-סורית קרובה נגד ממלכת הירדן, ובמקרה התערבות עיראקית, גם נגד עיראק. אפשר כי לזאת נתכוון מזכיר המדינה באמרו לעתונאים כי האיומים נגד תורכיה מהווים אולי מסך-עשן להסתרת תכניות פעולה אחרות המתקמות באיזור. הנחה כזאת תסביר יפה את גודל מבוכתו של המלך סעוד, אשר אחרי כל מסעותיו הדיפלומטיים רבי הפירסום, ואחרי הצורך שראה להכריז באמצעות שגריריו בארצות ערב כי "מעולם לא הצטרף ל"דוקטרינת איזונהאואר", נשאר קירח מכאן ומכאן. הוא הכזיב קשות את מטיביו ואנשי חסדו בוואשינגטון בלי לרכוש לו, חרף כל כרכוריו ותמרונים, אפילו ידיד ערבי נאמן אחד. וכבר קאהיר לועגת לו כמעט בגלוי לאחר שאפילו נסיונו האחרון לשמש מתווך בין סוריה ותורכיה נדחה על ידי הסורים, שנרמזו להם ע"י השגריר הסובייטי שלא לקפח על-ידי כך את המערכת באו"מ.

אמנם, סעוד טען כל הימים שאינו עושה כל מה שהוא עושה אלא למען האחדות הערבית ובשמה. אך על ידי משלוח החטיבה המצרית לסוריה הפגין נאצר לא רק חוסר התחשבות גמור בו אלא גם יחס של הקלת-ראש בשליט הסעודי ובהבנתו בעסקי מדיניות. שכן לא הוא ולא הסורים מצאו לנחוץ להודיעו על ההחלטה הצבאית רבת-המשמעות, אף שהוא לא ביטל מעולם שותפותו בברית הצבאית עם קהיר ודמשק, משנת 1955. שוב נוכח סעוד לדעת, כי בזבוז דולארים של נפט בארצות ערב חסרות הנפט במטרת רכישת השפעה ותמיכה הוא משחק לא רק יקר אלא גם מופקפק ביותר, שכן זה טבעם של מקבלי השוחד הערביים, שאינם מסרבים לא לזה ולא לזה, זבסופו של דבר הם נשמעים לא למי שהכסף בידו אלא למי שהכוח בידו. ומבחינה זו ידם של קציני נאצר ושל סוכני מוסקבה בדמשק על העליונה.

למרות ההנחה שהונחה בראשית מאמר זה על השינוי שחל במוסקבה בהערכת כוחה הצבאי, קשה לשער שהרוסים רוצים בשעה זו במלחמת עולם

שלישית או שהם כבר מוכנים לה, מבחינה צבאית. אבל אין ספק בדבר, כי פרובוקציה של אחת המדינות הערביות, או קשר קושרים למיגור ממשלה זו או זו באחת מארצות ערב, עלול לשמש גץ הניצת ומצית עולם ומלואו. ודאי, האומות המאוחדות תשלחנה בקרוב ועדת-חקירה או את המזכיר הכללי לתורכיה תוך האשמות הדדיות חריפות של מזרח ומערב. וכן ברור, כי וואשינגטון ומוסקבה יימנעו מכל צעד העלול להתפרש על ידי הצד שכנגד כהתגרות מלחמתית ישירה. אבל עצם ההכרה, שהשילום נתון לחסדם של נאצר ועמר סראג' וביזרי — יש בה כדי להביא לידי הרהורים נוגים ביותר. הפעם הזאת לא מדינת ישראל בלבד אלא כל מדינות העולם, מקטנה ועד גדולה, חשות ומרגישות: אוי לו לשלומו של עולם שאלה הם שומרו.

דְּבָקָה תְּכַלְתֶּךָ, אֶרְצִי, בְּזֵה־נַעֲנוּעֵי

מאת אברהם רוזן

דְּבָקָה תְּכַלְתֶּךָ, אֶרְצִי, בְּזֵה־נַעֲנוּעֵי,

וַיִּקְמְרוּ שְׁמִיךְ — טְלִיתוֹ-שְׁלִיָּאב ;

עוֹדְנִי רַךְ-תֵּינוּק גָּדֵל עִם וַיִּדְשְׁדִי,

מִזֵּן עֵינִי בְּאוֹר וּבְטִלְלֵי-יְהוָה.

הַרְיִךְ — טִירוֹתֵעוּ עִם מְגִדְלֵי-הַשָּׁן,

בְּנֹתָה רָמִים אֵרְאוּ יִדְעֻנְקִים פְּלֵאִית ;

עִם חֶבְרֻמָּדִים לִיל־לִיל עוֹד אֶתְכּוֹנֵן

עֲלוֹת וּכְבֹשׁ פְּסִיעַל עִם קָסְמֵה־שְׂרָבִיט.

וַיִּצְלַעְמָקְךָ עֵינֶךָ מְאוֹר כִּי אֶרֶד אֵט,

וַיְהִי כְּתִיק־אֲמִי מִמְּרַחֲקִים אָשׁוּב ;

כִּי תִהְיוּ-נַפְשֵׁי אֲעֲמִיק כְּבִשְׁנִים עִם שְׁנַת

כִּי רָנָה אוֹמְנֹתֵי שִׁיר־עֲרֶשׁ כֹּה אָהוּב.

בְּדֶרֶךְ כָּל הָאָרֶץ

(סיפור)

מאת ש. ל. בלאנק

„וישם ד' לקין אות" רב אמר: כלב מסר לו. (ביר כ"ב)

אדם. אדם.

התנער אדם והנה כושית זקנה לפניו. ננסי! קרא תוהה, מתוך כך גער בכלבו הנובת והשתיקו לאמור, כי כל רע לא יאונה לאדוניו מאשה זו, שהיא שארת בשרו ודורשת שלומו מאז מעולם.

נכון כנכון היום, העידה ננסי.

אכן, כראות פני מלאך שמים ראה אותה באותה שעה, כה יתן לו אלהים וכה יוסיף! צא וראה, אדם תרדימה נפלה עליו מחמת שיבה ותשישות, הקיץ — אהה, ישו! — שארתו ננסי לפניו, היא ולא אחרת. אמור מעתה, האין זה אצבע אלהים, אי?

כן, אף היא הכירה שמאת הלורד היתה זאת, וסימנך, שמעולם לא עברה בצד זה של הרחוב אלא היום. לא היא לא פיללה למצוא כאן את אדם שאר בשרה, אף-על-פי שכמה אותות מבעוד בוקר, מצילה באזניה אחד מהם, נתנבאו לה על הפתעה נעימה; ולא נתבדו! מאין תבוא? שכירת-יום היא בשכונה זו מכמה וכמה שנים, ועכשיו הריהי חוזרת למעונה אשר בקולומביה עוועניו. אשה בגילה, אמרה, למעלה מששים, שתשש כוחה מעבודה קשה מנוחה כבר יפה לה, עקרת-בית ברשות עצמה, ומעט הנאה מעולם הזה. אבל, בעוונותיה הרבים, אלמנה שוממה היא, שבניה ובנותיה הניחו אותה לחסדי הבריות, עד שתצא נשמתה. ואשר לאדם, המשיכה, הנה לקחה אזנה, כי יצא עליו קיצפה של כלתו עסי, וגירשתו בחרפה מביתה! היא לא תחקור ולא תדרוש עוד, שהכרת פניו וישיבתו כאן יענו יותר ממאה עדים.

אדם היה נרגש מאוד. אכן, לא תמו עוד ישרים מן הארץ; והשארה ננסי תוכית. והראיה, שהתירה חבילתה והפרישה לאדם מן הצידה לדרך שם, שגבירתה הואילה להעניק לה. ואפילו מן הכלב לא הדירה הנאה. הוא אמנם לא סירב לתקרובת, אך לא נתפייס ולא נתרצה לה. אדם אדוניו שאני, שכל הנברא בצלם חביב עליו מן הנעלבים ואינם עולבים. לא כן הוא, דיק, שאפילו בשעת רצון היה מכבד וחושד את הבריות; ופלונית אלמונית בכלל. מכאן עיניו העוינות בכושית.

לא איש דברים אדם מעולם, אבל מן הסתום למדה ננסי את המפורש. ממה שעבר עליו מסויט סטריט ועד הנה, לרבות מזונו מן ההפקר לא נעלם ממנה.

ומה תאמר לעשות, אדם? שאלה.

לא החזיר אדם אלא בבת-צחוק המשתמעת לכמה פנים.

והיכן תלין הלילה, אדם?

אותה התשובה הנ"ל.

היום נטה לערוב. צינה רטובה של שלכת נשבה מתוך הגן. איווש האילן, ששני שאר-הבשר ישבו תחתיו, כאילו היה לואט בלשונו על חוסר קורה ורעב והשלכה לעת-זקנה. השמים נתקשרו בעבים, שחמה סמוייה הגירה את דמה עליהם ומתחתיהם וגוועה אט-אט לעיני עולם סתווי וקודר.

כן, ננסי הראתה את נדיבות-רוחה; היא הואילה ליתן לאדם מקום במעונה, עד שהלורד יורנו דעה מה לעשות. לא, אדם לא האמין למשמע אזניו! אם נסים מתרחשים בימינו הרי זה אחד מהם, ואם מלאכים בדמות בני-אדם עדיין מתהלכים בעולם הזה הרי ננסי אחת מהם. לא נתקררה עליו דעתו, עד שכרע על ברכיו ונשא עיניו ולבו אל אביו שבשמים ואמר, כי קטון הוא מכל החסדים ומכל האמת אשר יעשה את עבדו אדם חדשים לבקרים. הללויה! ואל שארתו ננסי פנה ואמר, שאם כן תעשה כאשר דיברה, הרי כל השומע זאת צדקתה יתנה ברבים.

אך לא היתולים עם ננסי, שכן עמדה וזירזה את אדם לקום ולילך אחריה, שהיום מחשיך והולך ועוד רבה הדרך לפניהם. ולמה התמהמה אדם? ששתים ביקש לדעת. אחת, הגם את כלבו אומרת ננסי לארח במעונה, שנפשו קשורה בנפשו. ואחת, הוצאות הדרך מניין?

כן, אף בשתים אלו נשאה ננסי פני שאר-בשרה.

מעון-דלים מעונה של השארה ננסי, לכל הדעות, אבל לא זה העיקר. אלא מידתה הנאה של הכנסת אורחים. צא וראה, שמיד לכניסתם לתוכו, עמדה והסיקה את הכירה ושפתה עליה את הקדירה — תבשיל חם של גריסיין, שיקוי לעצמותיו; אי, אפילו קפה ממותק ומלופת בעוגה לא נעדר! הקוץ באליה — דיק, כפוי-טובה זה, שאת פיתה של עקרת-הבית אבל ואותה הרחיק, אף הוא היבעה שיניו כנגדה לאות כלשהו של שאיפה לרעות. במה הפך אדם בזכותו? שדרכו לפרוש מן הבריות, ויש שרוח של מרה-שחורה תשרה עליו, שאפילו חברת אדוניו אינה לו לרצון באותה שעה — ועמה הסליחה. ברם ננסי לא הקפידה ולא נפרעה הימנו בנידוי ממעונה, כאשר חשש אדם, אלא, אדרבה, עברה בשתיקה. יתר על כן, הציעה משכב לאדם ולכלבו במטבח וסמוך אל הכירה החמה. הללויה!

למחרת הבוקר, לאחר שנסי פרשה לפעלה, נמלך אדם בכלבו, אם יעשו היום כאן, כאשר ציוותה השארה במפגיע, או שמא יצאו לנסות את מזלם? גדולה מידת הכנסת אורחים לשעה, בפרט כשיש עמה ארוחה ולינה, האף אין זאת, דיק? ואף-על-פי שניתנה הרשות, לא נגע אדם לא בתבשיל שנשתייר מאמש, ואפילו מן הלחם משך את ידיו. אלא מה? הואיל והיום יום בהיר בשחקים היה, מין חמדה טובה בעונה זו של שנה, לפיכך כדאי היה להם לראות את השכונה ואת בני-עמו היושבים בתוכה ומתוך כך לחשב את דרכם להבא.

כיון שאדם נראה בחוץ, מיד נטפלו אליו השכנים הבטלים שמכאן ומכאן לדעת, מה הוא לנסי: בעלה החדש? שמא דייר בעלמא? החזיר להם כי לא הא ולא הא, אלא שאר בשרה מסויט סטריט, שבא להתארח במעונה. ביקש לילך לדרכו ונתעכב, שנקהל עליו יושבי-הקרנות ונצטרך לחזור על הראשונות. כיוון שהתחילו לנבל את השארה נסי בדברים שבינו לבינה, אף הם היו אופיים באדם וצחוק מלא פיהם, נחה הרוח על אדם, עמד מעשה כומר על הבימה והתרה בהם, ובפסוקים מן התנ"ך, שסופו שיהיו לוקים בגופם על לשון הרע — ויהם הרחוב עוד יותר.

ומה שאירע לאדם אירע לכלבו, שעדת כלבים נסבו עליו. ולא היה בינו ולבין אדוניו אלא שהלה היה מאימם בדינה של גיהנום ודוגל בשם הלורד, ואילו הוא היה חורץ לשון, להודיע את מתקיפיו אלו. שעמוד יעמוד על נפשו עד גמירא, אפילו הוא אחד כנגד רבים, הם וקלגסיהם המשסעים. אף-על-פי-כן אילמלא המשמש של בית-הכנסייה שנודמן לעבור שם באקראי והציל את אדם מיד אחיו בני-עמו והניס את הכלבים בזרוע, היה דיק יוצא משם ומתום אין בו.

אדם וכלבו שהו במעונה של נסי שני ימים ושני לילות. אור ליום ג' יום ראשון בשבת היה, הרי על-פי בקשת השארה נסי נתלווה אדם אליה אל בית-הכנסייה. ירא שמים אדם, שמברך על הרע כשם שמברך על הטוב. ברם מי שלא שמע תפילתו באותה שעה ובאותו מעמד לא שמע תפילה יוצאת מן הלב מימיו. ואל תתמה, שכן הלורד מתנהג עמו תמיד בחסד וברחמים, הוא עפר ואפר, ואילו הפעם הגדיל לעשות. דוק ותמצא, שאילמלא אביו שבשמים, שנתן חמלה בלבה של נסי עליו, כלום היתה מאכסנתו ומפרישה לו ממזונה, אי? אחרי סעודה כהלכה, היה אדם אומר נחת-רוח ונתן אוזן קשבת לשיחה של השארה. במה דיברה? שלא טוב היות אדם לבדו, אף כי לעת-זקנה, שאי אתה יודע מה ילד היום הבא. ומעשה שהיה סחה, מעשה באחד סב שבסימטה הסמוכה, שנמצא מת בחדרו. ולמדו מכאן, שאילמלא היה שרוי לבדו וודאי היה עדיין בין החיים. להודיע לאדם, הואיל והיא עצמו ובשרו, לפיכך אין טוב לפניו אלא לדור אצלה —

אצל השארה נסי?

כן. מתוך כך עצה טובה השמיעה, דברים של טעם. למשל? כדרכה

פתחה במעשה שהיה, מעשה בכושי זקן בא בימים שאירע לו בדיוק מה שאירע לאדם. הרי מה מעשה? יצא לפשוט יד ברבים. לא היו שבועות מועטים עד שקרוביו התחילו ניצים ביניהם; זה מושכו לדור בביתו וזה מושכו לדור בביתו. כל כך למה? שהלורד נתן חנו בעיני העוברים והשבים, והיה חוזר וכיסיו מלאים מטבעות-מטבעות. כה יתן לה אלהים וכה יוסיף! והאיל ואדם סב ותשוש יותר, מה שעשוי לעורר רחמים בלב הבריות, כל שכן כלבו מורה-דרך לידו, הרי מובטח לה, שלאשר יפנה יצליח. כאן הפסיקה והמתינה — מה תהא התגובה של אדם. כיוון שהכירה באדם, שהדבר לא מצא מסילות בלבו, לא נתרשלו ידיה, וכמקודם דבש תחת לשונה ואור זרוע בעיניה. לא מוזן לשובע ודירה חמה בלבד הבטיחה לאדם, אלא ידידת-נפש לסעדו בחליו, ובגד חם ואנפילאות צמר ופרוטה בכיס, תרומה לבית-הכנסייה, כמתוקנים שבהם.

עכשיו עשה אדם אזנו כאפרכסת. ועין דיה עינה של ננסי, שהרגישה מיד בתמורה באדם. מה עשתה? עמדה והרחיבה תפחו של הטרקלין לעתיד לבוא יותר ויותר. מה עוד הבטיחה? מיטה ומזון וגלופקה, שלא יצטרך אדם לשכב עוד על הקרקע. ועל כולם — שבתות וימים טובים וימי-פגרה, שלא יחסר בהם אפילו בשר עוף ומשקה ועוגות וצפיחיות בדבש ומלפפונים ואבטיחים מימיים וצוננים ומתוקים וכו' וכו'.

נתחייך אדם, כאילו נפקחו עיניו פתאום וראה את עצמו בגן-עדן התחתון.

ויעש אדם בן.

כל התחלה קשה, כידוע. בעל כרחו הסכים אדם לדעתה של השארה ננסי, שכל הרוצה להתקיים בעולם הזה חייב לעשות הכול, אפילו מעשים שאינם תפארת לעושיהם. יכול גניבה וגזילה? הוי אומר, צדקה, שהמקבל נהנה והנותן זוכה למלכות שדי. כלום הנאה מן ההפקר הוגנת יותר, אי? ואף-על-פי שדבריה דברים של טעם ומתקבלים על הדעת, ראה את עצמו פחות מכל הבריות, אחד פוחח ופושט יד ברשות הרבים. לאנסו קיבל עליו גזר דינו, כדרכו, והסיק, שוודאי כך רצונו של הלורד ואדם מי כי יחקור במופלא הימנו, אי?

לא כן כלבו, שאפילו קטן שאביו הואילו לזכותו במצוה, ליתן נדבה לעני, היה חשוד בעיניו. ואל נא תרשיעוהו, שכן רבות תלאות ופגעים רעים ראה בעולמו, וזו האחרונה כנגד כולם. אילמלא אדוניו, שהיה נותן את נפשו עליו, חייך, שהיה נמלט מכאן לאשר ישאווה רגליו! לכך נראה כאילו היה חזותה גחלים תחתיו, שהכול הדריכו מנוחה. כל כמה ששהו במקום אחד היה עומד על המשמר. כיוון שיצאו משם היה כולו אומר דריכות ונכונות, לחיים או למוות, שזרם חי של מהלכים על שתיים לו מכאן ומכאן, שהיה נתקל בהם שלא בטובתו. יפה-מראה לא היה דיק מעולם, מגושם ומדובלל ומזוהם, פגע רע לאניגני-הדעת, וביותר למין היפה שבהם, על אחת כמה וכמה כשאחד כלב

מזרע הגזע המעולה כרוך אחריהם! ולא זו בלבד, אלא שומה עליו לעקוב אחרי אדוניו הזקן, שלא תארע לו תקלה על ידם. מעשה ונכשל פעם אחת. הרי עד שקם ועמד על רגליו כמעט שפרחה נשמתו. יתר על כן, שאוץ החשמליות והמכוניות וקרונות-המשא ומוכרי-העתונים הקולניים וראשי חוצות ההומים מאדם — למעלה מכוח סבלנותו!

ויהי ערב יום אחד.

אכן, לא נאה דורשת בלבד השארה ננסי, שהתקינה פת ערבית לאדם, שראוייה היתה שתעלה על שולחן מלכים! אף הכלב שבע ונתלקק. לאחר שאכלו ושתו, הלכה ננסי בעקיפין, היכן עשה אדם היום ואם הלורד הצליח את דרכו, וקולה רך משמן וחמה בעיניה. במה יתרצה לה אדם על הקיבה המלאה ועל המסיבה הנעימה אם לא בפדיונו? מה עשה? ניער את כיסיו — אהה, ישו! — מטבעות של נחושת ומטבעות של כסף, לרבות כמה וכמה בני עשרים וחמשה; דוק בדבר. לא שאלה ננסי אלא רשות למיין את השלל הזה, אלו לחוד ואלו לחוד. לא זו בלבד עשה לה, אלא, אם רצונה בכך, רשאית היא למנות את הפדיון בעצמה. והוא? — הוא ימצוץ לו את המקטורת, מתנה לו מאת השארה, פרפראות לסעודה, ויהא נהנה מראייה בלבד. חי-חי. עשתה ננסי כך. כיון שכילתה והודיעה על הסכום, הללויה! קראו שניהם בבת אחת, עד שהכלב ניעור לקולם וגירגר חרישית, מעין, לשמחה מה זה עושה? וחזר וכבש ראשו בין רגליו. אחר כך השיאה השארה ננסי עצה, אם כשר הדבר לפני אדם, שיהא מפקיד את מעותיו אצלה, שאין כמותה מומחה להצניע מעיני גנבים. ואדם הסכים לכך.

כן, ננסי שמרה את מוצא שפתיה — מיטה ומזרן ושמיכה, כן, משכב כהלכה לאדם. יתר על כן, צמרייה ואנפילאות ומעות קטנות לתרומה בבית-הכנסייה, ככל הבאים לתוכו אל הרינה ואל התפילה. והימים ימים בהירים בשחקים, כאילו טיפחם הלורד במרומיו שם ושיגרם במתנה לאדם כדי שלא להטריח עליו ביותר. אף הכלב, כנראה, השלים עם מצבו החדש ושוב לא היה רואה את הבריות כחורשים רעה וכדוחקים את רגליו. והפדיון היה מתרבה והולך מפני רחמי העוברים והשבים עליו, ומוסרו ליד השארה ננסי, עד הפרוטה האחרונה, ולא היה יודע בלתי אם הלחם אשר אכל ואת התנומה הנעימה על קיבה מלאה.

פעם אחת היו אדם וכלבו מהלכים בדרך, ומגמת פניהם אל גן-פיירמאונט הסמוך, שהואיל המקום לעטור בו את השכונה, נראה ומשובחת לשעבר ועכשיו יורדת מגדולתה. מה יום מימים? שאותה שעה ביקש אדם להיות פרוש מן הבריות, מהם ומהמונם, רק הוא וכלבו, ולא מצא כמקום הזה הוגן לכך יותר. שמה תאמר, פרנסה מה תהא עליה? הרי ראשית עוד היום גדול, שהטל עדיין

כיסה את הארץ, ושנית מובטח היה שהלורד ימלא את חסרונו, כדי שלא ליתן פתח־פה לשארה ננסי לבוא עמו בטרוניה, למה הכנסותיו פוּתַחַת והולכות, וחושדתו שמעלים מעותיו הימנה. ומה ראה להיבטל בשעה שלא שבת ולא יום טוב הוי אומר, בעטייה של הרגשה מוקדמת שהתחילה לפעמו בעת האחרונה, אחד טמיר המתדפק על לבו ומנבא סתומות, מין הכנה מחיי שעה לחיי עולם. לשעבר היה רגיל לספר עם כלבו, בין לטובה ובין לרעה, ושניהם שומעים איש שפת רעהו. עכשיו אין מספיקים בידו לעשות כך, שהשארה ננסי תשעה קבים שיחה לה ונושא אחד — מעות. מעות. אף היא שונה לו ערב-ערב פרק בהלכות פשיטת יד ברבים, כיצד לפתוח לבם וכיסם של הבריות. והן רבות לו לאדם לספר עם דיק! ולא מצא כשעה זו כשרה לכך.

והשעה שעת ודוי לאדם. הוא זקן בא בימים, פתח, ואינו יודע יום מותו. יכול היה להזלים מספר חייו במושב זקנים. אך הסהיד עליו שמים וארץ, שלא עשה מה שעשה אלא בגין דיק, שמלבדו גואל אין לו בעולם הזה. אילו נכסים לאדם על שמו היה מצוים, מבטח לו לכלבו לכל ימי חייו. ולמה גילה לו זאת רק היום? שכאילו מן השמים היו מזרוים אותו לכך. ולמה בחר במקום הזה? ששוב פעם חשק לראות עולמו הנאה של הלורד, אילנות וחמה ברקיע, לשמוע אל רחש מלאכיו רוחות ולהתחטא לפניו — שניהם בודדים, אדם וכלבו. והיה אם יחיהו אביו שבשמים, שינה לא יתן לעיניו, אלא מאשמורה ראשונה ועד אשמורה אחרונה של לילה תפילה ממעמקים יערוך. מאשר בספר תהילים ומאשר יהגה לבו באותה שעה.

אמנם, כלתה נפשו למעונה של ננסי, לעלות על משכבו ולישון ימים ולילות, אך בעל כרחם עליהם לצאת לפעלם. מה עכשיו תלונתה של השארה ננסי עליו, שאין הכנסותיו מספיקות כדי דירה ומוזנות לו ולכלבו, אם יעשה עוד חולו שבת על אחת כמה וכמה. ננסי? ראוייה היא לפורענות כמרתה אשת נעוריו וכעסי כלתו, שאין אדם לה אלא מקור למעות — להחזיר על המיסבאות ולברך אלהים ומלך. והן אמש יצא מפורש מפיה, שאם יתרשל במלאכתו, סופו גולה ממעונה.

ואדם וכלבו יצאו לדרכם.

הדבר היה בחשמלית, המביאתם בוקר-בוקר למרכזה של עיר. שם התכנס אדם בתוך קליפתו, שמא יצליח לטוות מחשבה אחת עד גמירה, או למצות אותה ההרגשה המוקדמת, שהפעימה את לבו והטעימתו אחת מששים של נוטה למות. רגיל היה תמיד לישב נשען על משענתו ולחייך כלפי הבריות, כאילו עמיתיו היו מאז מעולם. עכשיו היה כנראה ולא רואה, שהיה שרוי בעולם מעורפל ומעומעם. קטעי רעיונות נתרקמו על רקע רחוו, בהם זכר כלבו שנתנער בלילה אחת ושתיים ושלוש, קם ועבר בחשאי אל משכבו, ליקק את פניו וחזר אל רבצו. מה הניעו לכך? ההבהילהו חלום רע, שמא בעטיו של הזר, שננסי הכניסה לחדרה והיא שיכורה ומטרוננת? מפעם לפעם היה אדם

גחון ומתרפק על כלבו. אך, למה ידמיעו עיניו הנשואות אליו? מה רחש דיק באותה שעה? ומניין זה דכאנו וגניחותיו החרישיות?

וכוחו של אדם תשש יותר ויותר — ותרדימה נפלה עליו. בחלומו — עלייה וירידה כאחת. תעופה ונחיתה כאחת. המולה ודממה דקה כאחת. והדרך לא ראשית ולא אחרית לה. פעם נהרה תופע עליה, ופעם ערפל חתולתה, פעם אורח מישור, ופעם כפשע בינו ובין תהום חשיכה. ובני-לווייה לו, מלאכים טובים ומלאכים רעים. ובהם מרתה, עסי כלתו, וננסי. ביד כל אחת עטרת-קוצים ובפיהן צחוק-מכשפות. אילמלא כלבו השומר צעדיו היה כבר שוכן עפר.

... מהיכן הרגלים, אדם? ממכורתו, מתוך הדוֹנוגל, שם חבילתו אמו בראש אחד האיילות העבותים מאימת החיות הטורפות. עם כל זאת מה רבה היתה שמחתו בקרב אחיו בני-גזעו. עדיין מנהמת בו בת-קולם של תופים ומחולות-מחננים ושירי-הנצחון על פריץ-החיות המטוען כידונים ולחן הכורעים והמשתחוים של המקריבים מחלבם ומדמם, כדי לרצות ולפיס את האלים הזועמים.

אדם נשא את מרתה לאשה. אך אשרו לא ארך, שיפת-תואר ויפת-מראה אשת נעוריו, המפורת דרכיה לזרים. יום אחד הניחה את אדם ואת ילדה לאנחות — ועקבותיה לא נודעו. הה, מה עצמו געגעועו עליה! לא, הוא לא שילח את המאירה אחריה, אך גם ברך לא בירכה; פצע שלא הגליד עולמית. סלח נא לפשעה, הה, לורד, שהיא בשר ודם.

מפעם לפעם עמד אדם לנח, מטוטלת האורלוגין בו הואטה מרגע לרגע. עמד והשקיף מאחוריו והנה רבים הבריות שבא במגע-ומשא עמהם. מהם בהירי-עור ומהם כהי-עור. הצד השווה שבהם, שמנגינתם היה כל יום תמיד. שא נא גם להם את חטאתם, רבוני, שיצר לבם רע מנעוריהם; וזו שלפניו — מי ישורנה יחידי יצא מאי-שם ויחידי ישוב לאי-שם. לאן? לחנם הפציר בכלבו לעזבו לנפשו, שכאן פרשת דרכים. וראה זה פלא, שפתח את פיו ואמר, שלאשר ילך אדוניו ילך גם הוא, כי רק המוות יפריד ביניהם, עיניו זולגות דמעות וכולו אומר בדידות. וכבר היה אדם מוכן ליתן לכלבו להילוות אליו בדרך שכל באיה לא ישובו, כשם שהתהלכו יחד עלי אדמות, אילמלא שצמחו לו פתאום לאדם כנפיים. וכל טיסה אלפי פרסאות, עד שפעימת הלב נתרשלה והלכה ונשימתו נתקצרה והלכה. תחת זאת הבהירו עיניו יותר, עד שהיו צופות מסוף העולם ועד סופו, ואזניו נכרו יותר, עד שהיה קולט נעימות של פמליה של מעלה. האדמה מתחת נתכדרה והלכה, נתעמעמה והלכה, ולא נשתיירה ממנה אלא נקודה זעירה אחת — דיק. —

ואדם צנח מעל מושבו אפים ארצה.

מבוכה. שיכור? מתעלף? מת? נשמעו קולות מעברים. ובין הנוסעים רופא, הרי אחרי בדיקה קצרה הודיע על מותו. מוות פתאומי. הנהג עצר בעד

החשמלית. והוא ועוד שניים הוציאו את המת, הניחוחו ברשות הרבים — ונסעו לדרכם. מיד צץ שוטר. המעשה הראשון שעשה היה. שקרא טלפונית לאמבולאנס מבית-חולים קרוב. אחר כך עמד להרחיק את העוברים והשבים. שקצתם התעכבו לשעה קלה. כאילו כל הענין לא היה שווה בהפסד זמנם, ומקצתם השתהו במקומם, עומדים וצופים במחזה — כושי מת וכלבו רובץ עלי-דו.

לא דיק לא התקומם נגד המטפלים באדוניו, לא בחשמלית ולא בהוצאתו החוצה. כאילו היה חש בכוונה כנה. בעזרה הדרושה. ונחבא מתחת לספסל, ממקום שהיה עוקב נפעם במתרחש סביבותיו. חושו הגיד לו, שאסון קרה, שמשו שקעה עליו שלא בעונתה. עם כל זאת פעמה בו התקווה, אם כי קלושה מאוד. שמא יפליאו הבריות הללו לעשות — להשיב את אדוניו על כנו. הוא היה שרוי עדיין תחת הרושם של התדהמה, משל לתינוק נעזב הצופה בתמהוץ-אלם באמא השוכבת לפניו בלי רוח חיים באפה.

עכשיו היה רובץ ליד אדוניו. מציץ בחונים עליהם כדור, קולט שיחם. מנוד-ראשם, חמלתם — סמל היתום. לא, הוא לא איב את המהלכים על שתיים. לא את הבאים ולא את ההולכים. לא חשד בסקרנים ואל רמיזותיהם לא שעה, לרבות השוטר. המניא את הנצבים מהתקרב אליו ואל אדוניו לא העסיקו. לא היה אז אלא חפץ אחד — לשמור כך על אדוניו עד עולם. איש לא ידע מה שעבר במוחו ובלבו ברגעים ההם, מין דיכאון שנטל ממנו את הכול, אפילו את הטעם של עצם קיומו. אך הנה נשמע קול מצילה מתגבר והולך, שהזקיר את אנזיו והעביר סמרמורת בגופו, כאילו מאליו נתנער מקפאונו. קמה תנועה. המעגל החי נתקלש. השוטר פינה דרך לשניים לבושים לבנים הנושאים אלונקה. המעשה נעשה בחיפזון. לא הספיק הכלב לתפוס את הנעשה — ואדוניו כבר נעלם ואיננו. הביט בה וכה, ראה את האמבולאנס, שלועזו בלע זה-עתה את אדוניו. הזו ונוטה ימינה. כלפי הרחוב הסמוך, כשקול פעמונו מכריז ברבים, פנו דרך! פתאום הבריק במוחו, כאילו נפקחה עין-הרוח שם והבחינה את המצב בכל נוראותיו — עקר את רגליו ורדף אחריו וקול יללתו מתלך אימים.

בְּיַהוּדָה וְהַמְּבֵטָא הַסְּפָרָדִי

מאת א. ר. מלאכי

ברצנויה על „ארבעים שנה באמריקה“ לצבי שארפשטיין (ב„בצרון“ חוברת ו'; סיון, תשי"ז), מוסר חיים אורלאן, את הפרטים שמביא שארפשטיין בספרו הנזכר על הרצאת אליעזר בן־יהודה בוועידה הראשונה של ההסתדרות העברית על המבטא העברי, ואשר לפי עדותו לא היתה בהרצאה זו „משום קנאות למבטא הספרדי, ואף לא השתדל להוכיח, שהמבטא הספרדי הוא הנכון“ (דברי אורלאן). אף־על־פי ששארפשטיין ישב ראש באותה ישיבה שבה הרצה בן־יהודה, לא מסר את הדברים בדיוק כפי שיצאו מפי המרצה, אלא ציטט מהדין וחשבון של הוועידה שרשם אהרן פרנקל וגדפס ב„התורן“ (שנה ג', גליון מ"ט; כ"ד שבט, תרע"ז), בהוספת דברים מזכרונו. בדין וחשבון נאמר שבן־יהודה הוכיח על פי ארבעה עדים: תרגום השבעים, יוסף פלביוס, תרגום עקילס וקטע מתרגום ארגינוס „כי שלש מאות שנה לפני החורבן ומאתים שנה אחריו היה המבטא העברי בארץ ישראל דומה ביותר למבטא הספרדי בימינו“. ושארפשטיין כותב: „ואז החל להביא ראיות מן התרגומים: מתרגום השבעים, ומתרגומו היווני של עקילס הגר, התרגום שנמצא בגניזה במצרים, ונוספות מראשוני אבות הכנסיה הנוצרית“. וכו'. אולם כדאי להעיר שדברי בן־יהודה לא נמסרו בדיוק לא בדין־וחשבון ולא בהרצאת שארפשטיין. אחרי פרסום הדין וחשבון ב„התורן“ יצא המדקדק המנוח ר' פינחס מורדל להשיג על הנחותיו במאמר „על המבטא“ („התורן“ שנה ד', גליון י"ד; י"ח סיון, תרע"ז), ובראשית תשובתו יאמר: „והנה, מתוך השגותיו של האדון מורדל למדתי, כי המודיע לא מסר את תמצית כל דברי, ומה שחסר לא הכל נמסר בדיוק הראוי, כי אלמלא כך לא היה, לפי דעתי, מקום להשגותיו של האדון מורדל“.

והוא ממשיך:

„ואף־על־פי שבזכרונות הדברים של המסדר (1) תתפרסם כל דרשתי, מכל

(1) הסתדרות. מלה זו חידש בן־יהודה בימי פולמוס אוגנדה. ב„השקפה“ פרסם כמה מאמרים על החיירה של המסדרה (כלומר: האכספדיציה של האורגאניזאציה הציונית לאוגנדה).

מקום רואה אני צורך לברר את הדברים בקצור האפשרי מיד ב"התורן" בעצמו, כדי שלא להניח דברים משובשים להקבע כאילו כך נאמרו.

"אמור לא אמרתי, כי קשה להחליט איזה מבטא מהמבטאים הנהוגים אצלנו הוא האמתי, אלא אמרתי כי מבחינה מדעית אין לאמר, כי מבטא פלוני הוא אמתי ומבטא פלוני אינו אמתי, מפני שמבחינה מדעית כל מבטא נהוג אצל צבור פחות או יותר גדול הוא אמתי — להצבור ההוא".

מהשגותיו של מורדל, אחד מגדולי המדקדקים ומומחה לחקר המבטא העברי, רואים שבימים ההם היה בהנחותיו של בן-יהודה בשאלת המבטא משום חידוש מדעי עד כדי לעורר התעניינות ותשומת-לב של מומחים, ולא כדברי שארפשוטיין: "דעותיו של בן-יהודה — לא היה בהן מן החידוש לאנשי מקצוע". וכן אין מקום למסקנה "שהשפיע על בן-יהודה מגעו הקרוב עם היהדות האמריקאית ועמידתו על "אקלימה" ו"שאר תנאים", כי המבטא הספרדי, שהיה ברכה בו לתחיית הדיבור העברי בארץ, אינו בהתאם ל"אקלים" ו"שאר התנאים" של לימוד הלשון העברית באמריקה", כפי שהסיק חיים אורלאן. מלבד שלפי דברי בן-יהודה עצמו לא נגע בהרצאתו כלל ב"אקלימים" ו"שאר תנאים", כ"אם ניסה להוכיח בראיות מדעיות (ומשום זה לא בקנאות) על קדמותו של המבטא הספרדי, אבל גם אם נתפוץ למצוא סמוכין לדבריו באקלים ותנאי המקום — לא ליתודי אמריקה, כ"אם לעדות השונות בארץ-ישראל (הספרדים, האשכנזים, התימנים, הבבלים וכו') כיוון.

עוד בראשית תקופת ההשכלה, בעת שהעברית עוד לא היתה מדוברת, כבר התלקח פולמוס בדבר נכונות המבטא. בשנת תקס"ח הוציא ר' משה לימאנש את ספרו "אמרה צרופה" שבו יצא "לאשר ולקיים את מבטא בני ישראל הספרדים", ויצא נגדו בדברים קשים מדקדק אחד עלום שם במחברת "דברי משרים" שבה הוכיח שהמבטא האשכנזי הוא הנכון, ועל מחברת זו השיבו שנים מגדולי המשכילים בדורם, המשוררים דוד פרידריכספלדר וצבי הירש זומרבוין, בחבורים מיוחדים "מענה רך" ו"רודף משרים", שבהם סייעו בידי לימאנש וחיזקו את הוכחותיו בדבר אמיתות המבטא הספרדי. והמדקדק עלום-השם יצא שוב נגד מצדדי המבטא הספרדי בקונטרס "משיב חמה". בארץ-ישראל נתעוררה שאלת המבטא שנים רבות לפני שנשא בן-יהודה את הרצאתו בניו-יורק. העלו אותה דוד ילין, ישראל טלר, א. נ. גביון, אריה ליב גורדון ומדקדקים וחוקרי-לשון אחרים ב"השקפה" של בן-יהודה ובעתונים אחרים. היתה דעה כי המבטא התימני הוא הנכון, ודעה זו הביע עוד ר' יעקב ספיר, הנוסע הירושלמי שלפני מאה שנה תר את תימן ובחלק הראשון של ספרו "אבן ספיר" יציא בליק תרכ"ו, כתב על יהודי תימן: "אין בהם בעלגת לשון הספרדים ולא מאין-בינת שפת האשכנזים כי אלה ואלה שגו במבטא האותיות, תעו בהגה התנועות פקו טעם הנגינות. אלה ואלה שיחתו הקריאה הנכונה. בין רפיון בג"ד כפ"ת לחזקן לא יבדילו. בין אלף לעין בין ב"ת

לוא"ו בין חי"ת לכ"ף בין כ"ף לקו"ף בין טי"ת לתי"ו בין תיו לסמך לא יפרישו ותהי לנו מחצית האותיות כלשוא עשה עט סופרים ח"ו. כן עם התנועות איש לדרכו יפנו וינועו. חכם ירושלמי שני, ר' יוסף שווארץ בעל "תבואות הארץ", הוכיח שהמבטא הספרדי הוא הנכון. במחקר בדבר ההברה האשכנזית והספרדית בספרו "דברי יוסף" שיצא בשנת תרכ"ב, שנה לפני חיבור "אבן ספיר", יכתוב: "לדעתי בדרך שהברת הספרדים היא נכונה. כי הם לא הלכו כל כך בגולה מדחי אל דחי כ"א מחרבן בק"ד ע"י" טיטוס באו ארצה ספרד וישבו שם עד גלות הארץ יותר מאלף ושלש מאות שנה ולא נשכחה מהם הברה אשר הביאו בידם מעת בואם הגולה, אשר השתמשו בה אבותינו בירושלים ובבית המקדש ובכל הארץ, וביותר הברת יושבי ארץ המזרח בכל ושנער אשר בארץ ההיא. מה שאין כן האשכנזים שהלכו בגולה, גולה אחר גולה, מגוי אל גוי וממלכה אל ממלכת עם אחר אין מספר להם, והיתה הסבה שנשתבש לשונם והברתם, כי נתערבו בגוים רבים וילמדו מלשונם ומהברתם וישתמשו גם בלשון עברי לשון הקודש דרך הברת לשון העמים ההמה".

המדקדק הירושלמי רא"ל גורדון, הנזכר, צידד תמיד בזכות המבטא האשכנזי, ולא רק צידד כ"אם נלחם בעדו בקנאות רבה בשורת מאמרים ב"חבצלת" לשנת תרס"ח. מתנגד גדול למבטא הספרדי היה, כידוע ר' פינחס הכהן מורדל שפרסם על שאלה זו מאמרים ב"השלח" ואשר דוד ילין נכנס עמו בפולמוס.

אם להלכה היו מתנגדים למבטא הספרדי גם בארץ-ישראל, אבל למעשה קיבלו כל יהודי הארץ את המבטא הספרדי בדיבורם העברי, זולת עקשנים אחדים, שדיברו "אשכנזית" לא מפני הוכחות מדעיות או איזה עיקרון, כ"אם להכעיס את בנייהודה שהטיף למבטא הספרדי. מבטא זה נתקבל לא רק מפני שהוכחה קדמותו או מפאת צלצולו היפה, כ"אם מפני שעוד לפני בנייהודה אחת העברית את כל העדות. ביניהן דברה כל עדה בלשונה, אבל בבוא הספרדים (ושאר שבטי ישראל כהמערבים דוברי ערבית וכדומה) במשא ומתן עם האשכנזים היתה העברית לשונם המשותפת. ההמון אמנם לא ידע עברית, אבל התכמים והרבנים, ראשי העדות והמשכילים נשאו ונתנו אך ורק בעברית, אם כי האשכנזים שמעו גם אישפניולית או ערבית והספרדים — אידית. כך התרגלו האשכנזים לדבר עברית; דברו ברהיטות ובשטף וסיגלו להם את המבטא הספרדי שנעשה להם טבעי. בבוא בנייהודה לירושלים כבר מצא דוברי עברית (אם גם לא לשם תחית הלשון) והצלצול היפה של המבטא הספרדי עולה מפיהם.

יהודים אשכנזים היו גם מרחיבי המבטא הספרדי בגולה והוציאו לו מוניטין בין יהודי גרמניה, רוסיה, פולין וגאליציה. שד"רים וסתם יהודים

מארץ-ישראל שיצאו לחוץ-לארץ, כדי להגדיל את שמש, להאדיר את הרושם ולהרבות את הכנסותיהם היו מתלבשים כספרדים, צופנים לראשם מצנפת כאשר יצנפו חכמי הספרדים, מתעטפים בגלימא דרבנן ומדברים בלשון הקודש ובמבטא הספרדי, כלומר: בפתח"ן. "ירושלמים" נקראו יהודים אלה בפי ההמון, ובבואם לאיזו עיר עשו רושם במלבושיהם האכסוטיים ובדיבורם המשונה, ונתקבלו בכבוד גדול ואף קדוש אמרו להם. ירושלמי כזה היה ההרפתקן ר' שמעון לבית גלדרן, דודו של היינריך היינה, שבשובו לגרמניה ארץ מולדתו, חזר על קהילות שונות, כשהוא מדבר בלשון הקודש, וכך עשה לו "מעמד" בכמה קהילות בגרמניה וגדולי הדור סיפרו בשבחו בתעודותיהם שאספן בספר "כתבי קודש".

באמצע המאה הי"ט סבב את אשכנז וצרפת ה"חכם באשי" ר' אברהם דוב הכהן איש צפת ואסף ממון רב בשביל בית חולים שעמדו לבנות בצפת. הוא היה לבוש לבנים ודיבר עברית, ובכל מקום בואו סיפר שהוא חכם-באשי של צפת, טבריה או עיר אחרת בטורקיה, והרעיש ממש את העולם. הוא מצא מסילות בבית ביסמארק וגם עמו דיבר בלשון הקודש, וכך קנה במראתו, במלבושיו ובדיבורו העברי את לבו של ביסמארק שנתן לו נדבה הגונה ורשם את שמו בפנקסו של ה"חכם באשי", וזה פתח לפניו את הדלתות של יהודים ונוצרים. לרבנים וראשי העדות בירושלים ובצפת היתה עבודה רבה לתקן את אשר קלקל רא"ד הכהן, לפרסם את טיבו ולהוציא מלבם של מחזיקיו ותומכיו שהוא שליח העדה, להודיע ברבים שמעולם לא שימש בכהונת חכם-באשי ואין הוא תופס שום משרה צבורית לא בירושלים ולא בצפת, והוא אינו אלא הרפתקן ובעל מחלוקת, פיקח וערום שיודע להוליך שולל גם חכמים ופקחים, והכסף שהוא אוסף הולך לכיסו הפרטי.

אם השד"רים והירושלמים למיניהם דברו בלשון הקודש כדי להשבית את מקחם ולא לשם הפגנה לדבור העברי, פעל הרבה בן-יהודה להרחבת הדיבור העברי בהברה הספרדית בגולה בימי עשותו בשנות תרמ"ו-תרמ"ז ברוסיה, בשנה הרביעית לשבתו בירושלים יצא לחוץ-לארץ כדי לאסוף חותמים על עתונו "הצב"י", שסימל את החדש בישוב ואשר הטיף להחייאת השפה. באישיותו כבר נתגלמה תחית הדיבור העברי, כי ידעו חובבי ציון שבן-יהודה הוא משוגע לדיבור העברי, והוא גם יכול היה לספר על עברית חיה ומדוברת בארץ-ישראל. בדרכו ביקר כמה ערים בתחום המושב ומחוץ לתחום: ווילנה, מוהליב, סמולנסק, מינסק, אודיסה, מוסקבה וערים אחרות. הוא דיבר עברית עם סופרים ומשכילים, עם חובבי ציון ויהודים תורניים מהדור הישן. שוחח בעברית עם רש"י פין, עם מנדלי מוכר ספרים ועם ליליינבלום. דיבר בהברה הספרדית, מפני ששיחתו הראשונה בעברית בכלל עם גציל זליקוביץ וא. מ. לונץ היתה בהברה זו, והוא הוסיף לדבר במבטא הספרדי בימי שבתו באלג'יר עם יהודי המקום שהעברית היתה שגורה בפיהם. הוא חשב את המבטא הספרדי לטבעי, חי ומצלצל

והיה בעיניו סמל התחיה בעת שבמבטא האשכנזי ראה סמל הגלות. כבאר־ישראל, כך נמצאו גם ברוסיה מתנגדים לדיבור העברי והתייחסו לבן־יהודה בביטול, ובדברו אליהם בעברית הפסיקו אותו ואמרו: דבר כבן אדם. עם זה היה בדיבורו העברי משום סינסאציה, ובחוגי חובבי ציון ומשכילים לאומיים עורר התלהבות רבה. הוא סיפר להם על חיי הישוב החדש, הסביר פסוקים קשים בתנ"ך שרק בארץ־ישראל אפשר לעמוד על כוונתם והראה להם דוגמות ממלוננו, שאז כבר עסק בחבורו. בכל עיר שטר אליה באו לראות אותו וגם לראות בפלא הגדול של תחית הלשון העברית. רשמים על בקורו של בן־יהודה במינסק מסר ש. ל. ציטרון בזכרונותיו על העסקן הציוני י. ז. נופך (בספרו "אנשים וסופרים"). בימי עשות בן־יהודה במינסק עשה נופך תעמולה לדיבור העברי, "למעשה זה התמכר באותם הימים האחדים, שישב בן־יהודה בעירנו, בכל עצמותו וישותו. הוא נעשה תוכן כל שיחותיו עם הבריות למיניהן. לא הניח אדם בשוק, ובאיזה מקום שהוא, ויהיה האיש מי שיהיה ומה שיהיה, אם עברי או נוצרי, שלא הסיח דעתו לשעה קלה לאותו חוץ־הפלא של שיבת הלשון העברית לתחיה בפי העם העברי היושב בארץ־ישראל".

וציטרון מוסיף לספר:

"ובשעת הזדמנות עם, זאטוטי בני ישראל' הוא קורא בפאתוס:
 " — הנה אתם אומרים: נפלה, נפלה שפת עבר, יבשו עצמותיה, נגזרה; לכו, אפוא, ובואו אל האורה היושב בתוכנו, אל אליעזר בן־יהודה, אם לא יטפח לכם על פניכם בלשוננו העברית הזורמת והשוטפת והמלטפת בנועם צלצוליה את האוון".

השפעת בקורו של בן־יהודה הורגשה גם בימי "שפה ברורה" — התנועה לתחית הדיבור העברי ברוסיה שבראשה עמד י. ל. בן־דוד באודיסה. באספות האגודה האודסאית וגם החברים בינם לבין עצמם היו מדברים במבטא הספרדי, שאמנם היה מלאכותי בפיהם אבל הדיבור העברי בכלל היה אז מלאכותי ובלתי־טבעי, ומנדלי תיאר בספור "בימי הרעש" את דוברי עברית בלעג. גם המין היפה לא נעדר ב"שפה ברורה" האודיסאית — האחיות בארסקי ויעלות חן אחרות אשר ברדיטשבסקי פגע בכבודן באופן גס בפאמפליט שלו "רשות היחיד בעד הרבים" (ב"אוצר הספרות" כרך ד'). ב"שפה ברורה" הוורשאית ניסה סוקולוב לדבר בהברה הספרדית. באיזה מבטא דיבר פרץ (שהיה נואם ומרצה ב"שפה ברורה") לא ידוע. במוסקבה שבה גר שנ"ה יונס, חותנו של בן־יהודה, שלטה ההברה הספרדית. הברה זו היתה בכלל מעין אפנה והזדהות עם אנשי "שפה ברורה" בארץ־ישראל. ר' חיים הירשנזון, אחד מחלוצי הדיבור העברי וממייסדי "שפה ברורה" בירושלים, התיישב בשנת תרס"ד באמריקה וגם כאן היה ביתו בית עברי, והוא ואשתו ובנותיו דיברו בהברה הספרדית, והשפיעו גם על אחרים להשתמש במבטא זה. באו אז לאמריקה ארץ־ישראלים אחרים כשמואל רפאלי ודוד שוב, וגם הם הוציאו מוניטין למבטא הספרדי. והאחרון

גם פתח גן ילדים — ה"גן" העברי הראשון בניו-יורק. במבטא זה דיבר גם הרב ד. דראכמאן, מראשוני המעוררים לתחית השפה העברית. שפרסם בראשית שנות השמונים מאמר ב"המגיד" על הדיבור העברי, בלי לדעת מתעמולת בן-יהודה. באגודת העבריות בניו-יורק היו הרבה "חסידים" להברה הספרדית, ומורים שבאו מארץ-ישראל היו מלמדים בהברה זו בבתי-ספר וגם בשעורים פרטיים. הרבה הורים בכרו את ההברה הספרדית והיו חוזרים אחרי מורים ששולטים בהברה זו. כך לקח י. ל. מאגנס מורה לילדיו את ימימה בת בן-יהודה, ואחיה איתמר בן-אב"י פירסם, בימי עשותו בימי מלחמת העולם א' באמריקה, מודעה ב"האומה" שהוא נותן שעורים ללמוד השפה העברית "בהברה מזרחית". אחד מתלמידיו היה הרב הריפורמי והסופר העברי יואל בלווי-מיני, שסיגל לו פה את המבטא הספרדי והיה מתגנדר בדיבורו העברי.

לְמָה?

מאת יצחק פינקל

לְמָה הַרְגִּיזְנִי אֱלֹקֵי

וְהַתְּרִידְנִי פְתָאם מִהַתְּרִדְמָה

אֲשֶׁר רְדַמְתִּי עַד צְהָרֵי חַיִּי?

לְמָה יִתְפַּעֵם כֹּה וְיִבְהַל הַלֵּב

?קְרֵאת מִנְרַח מְאֹדִים, מִתְרַעַד,

בְּעֵלוֹת עֵין-אֵשׁ מִים מִתְאַדְדוּ?

לְמָה אֶחָרָד לְאוֹד זָהָב לִוְחַשׁ

בֶּן צוֹקֵי עַרְפְּלִים עֲשׂוּנִים

בְּהַתְּעַלֵּף בְּחִיק הַלַּיִל יוֹם גּוֹסֵס?

עַרְל עֵט, לְלֹא וַיֵּב עַל שְׁפָתַי,

לְמָה הַרְגִּיזְנִי אֱלֹקֵי

מִהַתְּרִדְמָה בְּצָהָרֵי חַיִּי?

שיחה בקפה עם ש. ש. שלום

מאת יוסף נרבה

בהקדמה ל"פנים אל פנים" כותב ש. ש. שלום:
"שער המסתורין בפכחוננו של הזמן? יתכן שזה
הדרך. יותר מדי נאחזנו בנגלה, האמנו במצוי, ולא
חשנו ולא ידענו, כי הוא אינו אלא בבואה רגעית
למתרקם בנצח, אור של כוכב רחוק, ראי של יש
עלום, אות חיצון למתרחש לפני ולפנים... כיצד
יגיע האדם אל עצמו, ישראל אל גאולתו, העולם
אל יעדו? — מבפנים. על-ידי צלילה ב"טירה
הנמה" והמכושפת של הנשמה".

תחילה סבור הייתי, כי מקום אחד יאה וראוי יש בארץ-ישראל, שבו על
ש. שלום, שר במלכות השירה העברית החדשה, להקים את טירתו, "הנמה". תווי
אומר: בצפת אשר בגליל, שם מקום הורתו הרוחנית, כביכול, אף שרוח המקובלים
ואנשי-המסתורין בישראל, למן ימי האר"י הקדוש ור' יוסף קארו, ועד לפייטנים
קושרי כתרים לחכמת-ה"ן בדור אחרון, פקדה אותו לראשונה בהיותו עוד
בגולת אירופה. נדמה היה לי, כי רק בעיר הגלילית, עלופת הסוד וספוגת
קדושת-רוח, היתה נשמתו בעלת המיתרים העדינים של המשורר מסוגלת
להתנשם ברוחה. ולפלא היה הדבר בעיני, שדוקא במרומי הכרמל בחיפה אייוד
המשורר לו את מקום-מושבו, ו"טירתו" עומדת בחלל העולם הפרוץ, שטופת
רוחות מכל צד, ומשקיפה אלי מרחביה, מפרציים ונוף-הרים.

נמצאתי למד, שאף שעשוי המשורר להתרשם מחוויות העולם החיצוני,
הרי עולם-היצירה שלו — פנימי הוא בעיקרו. בחביונות נשמתו נרקמת סימפוניית-
הצלילים, ואותה "טירה נמה ומכושפת" אינה אלא בניין שבלב.

ישבתי שעה קלה בחברתו של ש. שלום וביקשתי להתחקות במקצת על
דרך יצירתו, ואף שהעליתי מעט מזער, יקשה ביותר להביע את הדברים בכתב.
שיחה עם ש. שלום יותר מחילופי-דברים שיש בה, אוירה יש בה, גיואנסים
דקים-שבדקים, חצאי-טונים ורבעי-טונים, צלילים בסולם פלאי. קשה להגדירם

לאשורם, כשם שלא היה עולה בידי קומפוזיטור מודרני לרשום את נעימות "כינורו של דוד" בשעה שהיתה מנשבת בו רוח צפונית, מנפנת בו ופורטת על מיתריו.

שאלתיו, מה היתה השפעת התחדשותה של מדינת ישראל על שירתו. הרי יש בכך משום הגשמת חלום, ובנוהג שבעולם שבעקות כל הגשמה באה האכזבה והריקנות. את רשימתו "עליית כפר חסידים" מתחיל ש. שלום כך: "כחלום היה הדבר בחיי, וכחלום אספרהו". ומה דין כיסופי-הגאולה, שעליו שר במיטב שיריו, ואשר עתה שוב אינם בגדר חלום? על כך השיב לי המשורר, כי לעולם אין החלום המתגשם דומה לחלום הנהגה. ומכל מקום על המשורר ליצור לו את הנקודה הארכימדית שלו, שבה הוא עומד וממנה הוא מנסה לעצב את דמות עולמו שלו. מצביע הוא לפני על שירו "הנביא והנער" (על אלישע ונערו גיחזי); אף שם נדונה תופעת התגשמות חזון הנביא. לכאורה נתרקנה נשמת הנער, יליד החזון, בו ברגע שהכתה השמש, שמש המציאות על ראשו. ואולם מה עושה הנביא? אם אבד לו לבן השונמית מאור עיניו, נותן לו הנביא את עיניו שלו («אם חשך בעדך וכל עין דוי — / קח את עיני»). וכדי להחזיר לילד את חייו, הנביא מקריב את חייו שלו («אגווע אני, אבי אבד — / אתה חיה!»). והמסקנה היא, שכל משורר-אמת בעל חזון יודע להתרומם מעל לחלום שהתגשם, ולראותו כשלב בלבד, ולוא גם מאיר ומופלא, בסולם העליה. ואת נפשו הוא חייב להשליך מנגד, כדי להוסיף לעלות ולהעלות אחרים עמו.

בשנת 1951 נתוודע ש. שלום ליהדות אמריקה בשעת ביקורו בארה"ב מטעם ההסתדרות העברית שם. מסעו עורר גל של התלהבות והתעוררות, ועל כן שאלתיו, אם לאור נסיונו מאמין הוא ביעוד העברית באמריקה. מה, לדעתו, יש לעשות כדי להעלות את קרן היהדות בקרב אותה תפוצה גדולה, בת ששה מיליונים, שכיחידים — אחים יקרים וטובים הם, אך כקיבוץ אורבת להם סכנת טמיעה תרבותית? ותשובתו היא, כי ניתן ללבות את ניצוצות-הכמיהה הכנים לציון ולערכי היהדות ולהפכם לאש גדולה, ואולם רק שליחי-רוח יכולים לעשות את המלאכה. מדינת ישראל הירבתה בשיגור שליחי-חומר והמעייטה בשליחי-רוח. יש צורך לתת ולא רק לקבל, ויש צורך בחריש עמוק.

כלום עושה ש. שלום את מלאכת-היצירה שלו תמיד בהשראה, «במתח הגבוה»? ותשובתו היא, שהוא כותב רק כשהוא מרגיש לחץ לכתיבה, כש"רוח-הקודש" עומדת על גבו ודוחקת, כאותו "מגיד" הטוען וחוזר וטוען באזני היוצר: כתוב, דבר - ויש ירחים ארוכים שאין הוא מוציא אפילו שורה אחת מתחת ידו, ובכלל הוא נעקר מעולם היצירה ושוקע בלימודים. מאז ומתמיד אוהב הוא את הלימוד ונכסף אליו. עוסק הוא בכל שטחי החיים, אפילו במתימטיקה של איינשטיין ובפילוסופיה של היקום ובתורת הכוכבים. לעולם מקפיד הוא להרוות את מעייניו. אוטוידאקט הוא מעיקרו. לומד הכל, כדי "לעכל" את חוויות האדם והטבע ולהפרות את מקורות היצירה שלו. רק כאשר מבשיל רעיון כל שהוא בלבו

זבמוחו — נזקק הוא להביעו בכתב וליצוק אותו בדפוסי-השיר. ואז אין לו מפלט מלחץ-היצירה. מלא הוא התרשמויות הדוחקות עליו עד שהוא מתפרק ממתענו. מידת הדחק של היצירה שונה היא, ואין הוא עצמו יודע לקבוע לה כללים. יש יצירות קטנות שמרחפות בחלל עולמו הפנימי שנים ארוכות, מחפשות לעצמן צורה וחותרות אל השלימות — ומתייגעות במהלכן זמן רב. הנה, למשל, מגלה לי ש. שלום, ששירו הקטן, בן שתיים-עשרה שורות, „נוף קישון“, שנתפרסם זה מקרוב ב„דבר“, „נתבשל“ במעבדת-רוחו יותר משלוש שנים. נוף קישון נשקף לו מביתו. השיר התגנן בלבו זה מכבר, אך חוליה נסתרת אחת היתה חסרה לו, והיא נתמהמהה בהתגלותה. עד שביום אחד נתחקה על שורשה באקראי. הוא שכב בבית-החולים ובטיילו בלילה אחד במסדרונותיו שם לב לתופעה, שהשחר מפציע במזרח ואילו האניה קרבה אל החוף ממערב. בירבמקום ישב וכתב את שירו, ושתי השורות שנתעלמו ממנו במשך תקופה כה ארוכה היו: „בפנסים מול ים חותרת / אניה תקרב לחוף“.

לעומת זאת כתב את שירו „יום הנשמה“, שנתפרסם בשנתון „דבר“, תשי"ז, שמספר שורותיו מגיע למאות והוא משתרע על פני עשרים עמוד, בלילה אחד!

ועוד שאלתי את המשורר: אימתי הוא מחליט, שהרעיון המפעם בו יובע בצורת שיר, או בפרוזה? ואף כאן אין בידו לקבוע כללים. רק אדגר אלאן פו, בכשרונו הדידוקטיבי, היה מסוגל לנתח ב„חכמת החיבור“ שלו את דרך היצירה המיכנית של „העורב“, ואף אצלו, בודאי, היה זה רק חישוב בדיעבד, לאחר שכתב את היצירה בסערה. על כל פנים, אצל ש. שלום יש מנגנון נפשי רגיש, ולפיו נקבעים מהות יצירתו, קצבה ומשקלה.

אפשר להבחין בשני סוגי משוררים בספרותנו. יש שה„אני“ שלהם בטל, כביכול, בסביבתם ואין אנו מרגישים בו; ויש שהדבר הוא ההיפך; סביבתם, תבל כולה, מתבטלת מפני ה„אני“ של המשורר. ביאליק, למשל, עסק בעיקר בהווה היהודית, בלאום, וה„אני“ שלו, במקום שאפשר להבחין בו, הוא ה„אני“ הקיבוצי הידוע לנו מן הנביאים הקדמונים המוכיחים בשער. משמע, שהוא שייך לסוג הראשון; וכמוהו גם טשרניחובסקי, שעוד הרחיב את תחומיו אל האוניברסאליזם, שהרי כמוהו כאדריכל החוצב גם במכרות יוון והפולקלור של עמי הצפון. זאילו ש. שלום שייך לסוג השני של המשוררים. ליריקן הוא של ה„אני“, וה„אני“ שלו רחבי-ידיים הוא, למעשה, יש בו הרבה גוני-„אני“, שכל תוויות העולם היתהדי והכללי טבועות בו. אין בו כנשמתו שום מקום פנוי מזיקת ה„אני“, אף שהכל חותר ומכוון בסופו של דבר אל ה„אחד“.

אוצרות-הרוח של ש. שלום רבים ומגוונים. אין להבין את יצירתו מבלי להתחקות תחילה על רקעה; בן-עיריה הוא, נצר לאדמו"רים בשני ענפי המשפחה, ואיש „הדור האבוד“ באירופה, שנתנסה במוראות מלחמת העולם, זועות, גירושים וסבל, חדור געגועים לציון ועד להגשמת תחזון הלאומי. כל נסיונות-חיים אלה

הם בחינת ריפוד רגשי לתורה שספג המשורר במרוצת השנים. ולא ש"ס ופוסקים ו"זחחר" ומוסר תורני בלבד קלט ש. שלום, כי אם גם "חכמה יוונית"; הרבה הוא חייב לשתי דמויות מוזרות מילדותו בוינה, שכאלו חברו יחדיו, להראותו את "שני הפנים" של העולם. האחד הוא "העלוי מבוריש", הרב כץ ז"ל, מי שהיה אח"כ רבה של טשרנוביץ, שהקנה לו חינוכו התורני, שלעמל"פ, והשני — פרופסור בדימוס, שהיה בקי בשבע החכמות, אשר נטש הכל כדי להסתופף בצל קורת סבו של ש. שלום והיה מורו של המשורר ללימודי חול והקנה לו ידיעות בלשונות הגרמנית, היוונית והלטינית וקרע לו אשנב לתרבות העולם.

כלום נזקק הוא עתה להומירוס? — שאלתיו, ותשובת המשורר היא, שרק לעתים רחוקות פונה הוא אל המקור, כדי להשוות דרך תרגום של אותה יצירת מופת וכדי לעמוד על אוירת השיר. אלא שכל לימוד הוא יעוד כשהוא לעצמו ותפקידו ליצור משקעים ורבדי-תרבות. כשמגיע היוצר אל הפשטות הבהירה ביצירתו, משמע שעלה בידו למצות את המורכב ולדלות מכל הטבוע בו, משלו ומשל אחרים.

אין דרכו של ש. שלום להסיח על שיר לפני כתיבתו, שכן קיים החשש שמא יפתח מעיינותיו לפני שניתן לו להשתמש במים המפכים בהם לתועלת כתיבת שירו. נמצא שעל-יד כך הוא מאבד חומר-יצירה. ואולם אחר כתיבת השיר נכון הוא להסבירו, שהרי במשך שנים רבות שימש בהוראה.

מדוע אין הוא מרבה בכתיבת פרקי זכרונות? — בגלל אותו חשש: אפשר שעל-ידי כך ייגרם ניתוק למעיינותיו והוא נמצא חסר. על כך בעצם מבוססת הפסיכואנליזה של פרויד: אדם מסיח דברים מחוויות-העבר שלו ונמצא שהוא מטשטש פרשות-יצירה וסופם של נכסי-נפש שהם נעקרים. ואם בכל זאת העלה ש. שלום פרקי-אוטוביוגרפיה מצויינים כגון "עליית סבי" ו"עליית כפר חסידים", הרי זה משום שבנידון זה כבר "נתעגלה" פרשת-החיים והריהי מוגמרת.

"מלחמת-הדת" במדינת ישראל פעמים שהוא גואה ופעמים שהיא שוככת, ועדיין אין לראות את פתרונה באופק, שואל אני למשמעות פסוקי-כפירה בכמה משיריו: "אין אל לתפילתי, על כן היא כה טהורה", "האלהים לא מת... יען לא חי היה". בבלדה "עגלה ערופה" שם עצמו המשורר כאיש "חמוץ-בגדים ולבן-פנים וקפוא-עין", כדי לזעוק חמס כנגד צביעות הכהונה; ואלישע בן אבויה אינו נחשב בעיני המשורר ככופר, כ"אחר", אלא שאף הוא, כר' מאיר רבו, חותר בדרכו שלו אל ה"אחד".

כלום נשתחרר ש. שלום ממסורת אבות ועקר עצמו מסביבתו הדתית-חסידית בעזרת תהליך הראציונליזציה? תשובתו היא, שהוא אמנם קרא בילדותו את הגל ושאר הוגי-דעות החמרנים שביקשו לערער את האמונה. אך הוא לא נתפקר. מי שחזה מבשרו כמותו בכל רגע של חייו את פלא העולם, מי ששומע תמיד את "הקול" הדובר אליו, לא יוכל להיות כופר בעיקר; הוא רק הוציא עצמו מן המסגרות המבקשות לצמצם את הרעיון הנשגב שבאמונה. מתקומם הוא כנגד

ומדריך. אוהב הוא את המסורת וקשור בה באלפי נימים, שאפילו הוא מתאווה „מצוות אנשים מלומדה“. מחפש הוא את המופשט והגיע להכרת אותו כוח עליון לנתק עצמו ממנה אין הוא יכול. דומה הוא לאותו „מתנגד“ ליטאי, המחזיק נר של שבת בידו, נושף בו ואומר כמתגרה: — „בוא ועשני; ובכל זאת, אוהב אני אותך ומדליק נר של שבת“. מבקש הוא את התוך שבאמונה הצרופה; רבים חותרים אל הדת בדרכים שונות וסופם שהם מגיעים לאותה מטרה נשגבה. הוא למד להעריך את השבת והקדיש לה ממיטב יצירתו לא משום ההגבלות והסייגים שנוצרו כדי לקיימה, אלא בגלל עצם הרעיון המופלא שיש בה כדי להביא שלוה ומנוחה-קודש לאדם. חייב אדם לעשות כל חייו שבת קודש.

הַמְעָרָה

מאת ש. שלום

פָּנִים לַנְּהָרָה הַמְעָרָה. בְּנַפְשִׁי זִכְרְתִיהָ מָאֵן
 יִצְאָתִי לְלַחֹם עִם הַדָּב, מִזֶּן בְּחַטֵּי הַשָּׁנֵהָ.
 הַצְלָתִי שְׁבֻטִי, אֶף אֲנִי מִכֵּה-זֶהָר צְנַחְתִּי בְקָרְבִי,
 וְקִמְתִּי מוֹקֵד בְּכָל דּוֹר, בְּמִסְוֵה לְעֲצָמֵי מְחַפֵּשׁ.
 וְרָכַב הָאֵשׁ כִּי הִנִּיעַ עָלֵיתִי עָלָיו הַנְּבִיא,
 לַהֲבִית קִרְחֵי הַשְּׁחָקִים חֲקוּקָה בְּבִשְׂרֵי כְּמִכְוָה.
 דְּלִקְתִּי נוֹפֵל עִם כּוֹכַב, בִּיקוּד הַחֲרָפָן מְחַלְבָּה,
 לַגְלוּת עִם גּוֹיִים לְנֹכַר - וְסִחְרַחֵר לְכַבֵּשׁ מִן הַשָּׂבִי.
 עִם רוּחַ נִפְתָּח בְּרַמְצִים הִנְחִילוּ עֵינַי בִּירוּעָאֵל,
 בְּאֵהָל חֲלוּץ עַל גְּדוֹת הַקִּישׁוֹן, הַצּוֹפֶה פָּנָי בְּרַמְל -
 בַּסֵּהר מְשֻׁכָּה מִן הָהָר כְּמוֹקֵד-צִבְרֵי הַמְעָרָה.
 וצָרוּר עַל הַשָּׂכֶם סוֹבְבִתִּי הָאָרֶץ בְּנִתִּיב הָעֵמֶל,
 כֹּל עוֹד בִּי הַצֵּעֵד עָלֵיתִי, רְשׁוּב אֶל עֲצָמֵי בְּמַעְנֵל;
 הַנְּעֵתִי - נָנִי אֶל כְּתִלֵי הַמְעָרָה וּפְנֵי לַנְּהָרָה.

פְּרָקֵי טֵבַע וְלִשׁוֹן

(הערות ותיקונים לכתבי מנדלי מוכר ספרים)

מאת משה פתוי

טבע, פירושו לא רק חוקי שמים וארץ
אלא גם טבע הדברים וחוקי התגיון.

1) את ספרו „ספר הקבצנים“, מתחיל מנדלי בתאור הנסיעה: „ואני יושב לי על דוכני בעגלה, עטוף בטלית ומעוטר בתפילין, מחמר כלאחר יד אחרי סוסי בשוט אשר בידי ומתפלל שחרית“.

אין מחמרים אחרי הבהמה בישיבה בעגלה, כידוע מתחלקת הבהמה לסוגים, — אלה שמוליכים אותה במשיכה, בניהוג, אלה שמוליכים אותה בחימור, וכאלה שמוליכים אותה גם בזה וגם בזה, „במה בהמה יוצאת“ (שבת פרק ה). „יוצא הגמל באפסר, הנעקה בחטם וכו' וכל זה בניהוג, ומכאן „מנהיג“ — מי שעומד והולך בראש, את הצאן נוהגים, יותר נכון מושכים, בשקשוק-לשון, בזמר, בנגינה בחליל וב„משכוכית“, כבשה זו שהרועה מחבבה ביותר, „האוכלת מפתו“ ובאה תמיד לקול קריאתו, „עתוד“ — הוא התיש ההולך בראש העזים ו„עתוד“ — הוא העומד בראש העדה, „כל עתודי ארץ“ (ישעיה יד). „אמר הקב"ה (למשה) יש לך רחמים לנהוג צאנו של בשר ודם, חיך, אתה תרעה צאני ישראל“ (שמות רבה ב).

את הפרה מוליכים גם בניהוג וגם בחימור, „במה בהמה אינה יוצאת, לא תצא הפרה ברצועה שבקרניה“ (שם), משום שאין בזה מן ההכרח ואפשר להוליכה גם בחימור.

אחרי החמור מחמרים, הולכים אחריו ומאיצים בו בשוט ובמקל שביד, והמלה „מחמר“ נהפכה לכללי וקלאסי לכל בהמה, בשעה שהולכים אחריה. „המחמר אחרי בהמתו בשבת“ (שם) פירושו, — אחרי כל בהמה, ואין מן הצורך ליצור פעלים חדשים: „מסייס“ ו„מגמל“, ומכאן היסוד לביטוי: „חמר גמל“ השגור בפי חז"ל ברצונם להדגיש על דברים המנוגדים זה לזה, (עירובין פרק ג) למרות שהמדובר שם בעירוב וספק-עירוב.

לדעתי גם ההולך ברכיבה אחרי העדר או אחרי אורחה של גמלים, גם הוא בבחינת „מחמר“, אולם אך ורק וכלפי ה„עדר“ וה„אורחה“ שמטרתו לטפל בהם בדרך ולהוביל אותם למקום מסוים, ובשום פנים לא כלפי הבהמה שהוא

רוכב עליה, במקרה זה האיש והבהמה שהוא רכוב עליה, שותפים הם לפעולה אחת, ושניהם "מחמרים"...

אולם, היושב בעגלה שהבהמה רתומה אליה, במטרה לשרת את האיש, להביא אותו ואת מטענו למחוז חפצו, הוא נוהג בבהמה, מפנה אותה לרצונו, הבהמה מתקדמת לחפץ בעליה, מושכת אחריה את העגלה ומסיעה את כל אשר במושכות שבידו, מאיץ בה ומזרזה בציוץ שפתיים, בשקשוק-לשון ובשוט שבידו, בתוכה ואין כאן ענין של "מחמר"...

(2) "הסוסים משתוללים ומזדקפים קוממיות" (שם).

עצם ההזדקפות במקום זה, מופרכת מעיקרה, אחרי שהכרנו את סוסי מנדלי ויכנה"ז מתיאורי מנדלי עצמו: "והעלוב הזה מחוזה קידה, כורע על רגליו הקדומות (רגלים אלו שמם גם ידים) וכובש את ראשו בקרקע" והלאה: "מרכבה זו (של יכנה"ז) סוסה גבוהה ודקת-בשר ותשושת-כח מושכת אותה, והעלובה זו גבה צרוע, כתות ונשוך" — אין לחשוד בסוסים אלו, לא בהשתוללות ולא בזקיפת קוממיות...

(3) "דבר זה לא היה ניחא לו (לסוס) ועמד קוממיות בהרמת אחוריו כלפי מעלה" (שם) אין מטבעו של הסוס להזדקר בהרמת אחוריו, ההזדקפות היא אך ורק בהרמת החלק הקדמי של הגוף, זוקפים את הראש.

(4) באותו ספור: "דעתו לא היתה ניחא מאודיסה (ספורו של פישקה) ואף על פי כן נשקעתי שם כל ימות הגשמים."

לפי תוכנו של הספור יש להניח שהמחבר התכוון כאן לחורף, מושגים אלה של "ימות החמה וימות הגשמים" קיימים רק בארצות המזרח, הראשונים, — הנעדרים כל גשם הנמשכים בניסן-אייר עד — לתשרי-חשוון, והשניים — ימים שהגשמים שכיחים בהם, אולם ברגע שצירוף זה עובר את גבולות הארץ וארצות המזרח בכלל, הוא מאבד את כל תכנו, כיון שבארצות המערב כל השנה היא בבחינת "ימות גשמים", — ימים שהגשמים שכיחים ואפשריים בהם. בשביל הקוראים ילידי הארץ וארצות המזרח, שלא ראו מימיהם גשמים בקיץ, רצייתו ליחד שורות אחדות על הגשמים בארצות המערב, ואלו הם:

גשמי אביב, גשמים רכים שקטים וחמימים הממסמסים את שירי החורף השלג והקרח שבשדות, העצב והתוהוה שבלב מעוררים את התקוה והתוחלת, מדיחים את החלאה, נוקפים עד התהום ופותחים את לב האדמה לקראת הצמיחה וחיים חדשים.

גשמי קיץ, גשמי ברכה וגשמי רצון וגשמי זעף, מלווים ברקים ורעמים וקשת בענן לאות ברית... ושמש קיץ מלטפת ומחממת, כבת צחוק על שפתי ילד מפויס, בעוד הדמעות תלויות על ריסי העינים, גשמים הממלאים את האויר ריח אפר וחציר רענן, ריח פרחי בר ודגן, קמה ושדה אשר ברכו ה', גשמים הממלאים את הלב שמחת תנובה ותקוה אין קץ.

גשמי שלהי-קיץ וטרם-חורף המטרידים ומיגיעים, הדולפים כמתוך נפה

סמיכה, יום ולילה בלי קץ ותיכלה. המגדילים ומעמיקים את הבוץ והרפש, המשבשים את הדרכים ומגבירים את היגון ואת התוגה שבלב... ועד לגשמי חורף, לא קרירים ולא חמימים המופיעים ב"השבר הקור" ומכערים את הלזבן והטוהר שעטף את כל היקום, או אותם נטפי מי הענן היורדים מן השמים, ובעודם באויר נהפכים לנקודות בדולח, מרהיבות עין, בהירות, נוצצות וזכות מכל זוך. והבא לדבר על גשמים בארצות המערב, עליו לציין לאיזה גשמים הוא מתכוון.

למנדלי, כמו להרבה מסופרי הגולה, — אין גם מושג אחיד לצירוף זה של "ימות-גשמים", עתים הוא קולע בהם למשמעותם של המקור, לחורף ממש, ועתים הוא מתכוון לסמן בהם את סוף הקיץ וטרם חורף: "די רעגן טעג", ימים שבארצות המערב שופעים גשם, לא גשמי תנובה וברכה, כי אם גשמי סרק ובטלה...

"ימות גשמים" אלו הולכים וחוזרים בכתיבי מנדלי, בדומה להרבה מן הסופרים בני תקופתו והתקופה שלאחריה, — פעמים רבות. ואין פלא בדבר, כל אלה בבואם להעלות על הניר את דבריהם ב"לשון הקודש", באים ומתיצבים לנגד עיניהם ימות החדר המתוקים ופירושו של הרבי: "ימות גשמים" — ווינטער. ולמרות של "ווינטער" זה יש בעברית מלה: "חורף", מעדיפים הם — לשם יופי המליצה — את "ימות הגשמים" שכן בצרוף זה יש משהו מריח ניר ושדמה שבארץ-ישראל...

(5) "אלמלא נמצא לה (לסוסה) מספוא רב וגם מלוא העומר שעורים היתה מאושרת ושמחה בחלקה" (סוסתי).

מספוא זה הוא האוכל המשובח, הגרעינים והנשאר מהם, הסובין והכוספה, זה שב"זרגון" של המשקים מכנים בשם "מרוכז" או "תערובת", ויתן תבן ומספוא לגמלים" (בראשית כד.) ומהרגע שהשעורים מיועדים מאכל לבהמה, הרי הם מספוא ואין בין מספוא ובין שעורים ולא כלום.

(6) "שהרי הם באים, אוכלים את הבר ומקלקלים ודורסים ברגליהם" (שם). אין בר בשעה שהתבואה במצב של קמה, הבר מתקבל רק אחרי הדיש, הזריה והנפוץ, בר, ברר, הבר, — להפריד את הגרעינים מן התבן, הקש והמוץ, "לא לזרות ולא להבר" (ירמיהו ד.), ומה שכתוב: "והעמקים יעטפו בר" (תהילים מה.) אינה אלא מליצה נשגבה, כגון: "לבשו כרים הצאן" (שם) הכרים — שדות המרעה יתכסו עדרי צאן...

יתכן, שאילו חזה משורר התהילים בראש — שצפויים לנו אלפיים שנות גלות, התרחקות ותלישות ממקורה של השפה העברית, עד שלא נדע להבחין בין מציאות ובין מליצה, לא היה משתמש במליצות הללו... הנכון: אוכלים את התבואה, הקמה, השבולים.

(7) "סר וזועף הלך אפרים בחדרו באחד מימי הבציר" (האבות והבנים). לפי כל התאורים יש להניח, שמקום העלילה הוא בגבולות ליטה, ובמקומות

הללו, כידוע, אין מגדלים ענבים וממילא אין שם „ימי בציר“, אולם הרבי בחדר היה מפרש: „בציר“ — שניט, וה„קציר“ גם הוא — שניט ומתחלף אצל מנדלי „קציר בבציר...“

(8) „העזים אוכלות את התבן מעל הרהיטים“ (האבות והבנים). „בתוך העגלה ישב על מצע של תבן“ (שם) „עזו נתפשה על שאכלה גג של תבן“. (גג שלם, מעט מן הגזומה).

בכל המקומות הללו, הנכון הוא: קש ולא תבן.

„תבן“ זהו הקש השבור, שנתרכך ונתמעך בדיש על ידי המורג ודרכת רגלי הבהמות. — בגורן הערבי, הוא משמש אוכל לבהמה ושמים ממנו (מהגס שבו) גם בתוך החומר והטיט, „ויפיץ העם בכל ארץ מצרים לקושש קש לתבן“ (שמות ה). ל„קושש“ פירושו — להוציא את הקש השלם שנשאר באדמה אחרי הקציר, על שרשיו כדי לעשותו לתבן. הסבר מלא על הוראה חדשה בו למלה „לקושש“ אתה מוצא במאמרי ב„החנוך“ תשי"ג ח. א. וכן „לשוננו“ כרך ב"א ח"א. „לקושש“ אינו מלשון לקט, ציבור ואיסוף, כי אם הוצאת הקש „קש השלף“ על שרשיו כמו: לעשב ולשרש, ומה שכתוב „מקושש עצים“ (במדבר ט"ו, ל"ג) הכוונה לאו דוקא עצים, כי אם חומר הסקה, קוצים וברקנים, וכן גם בערבית „חטאב“ — פירושו גם עץ וגם כל חומר הסקה. בפירוש זה אני מסתייע בתרגום יונתן בן עוזיאל לאותו פסוק „כדי חליש ועיקר קיסין“ ובירושלמי סנהדרין ה, הלכה א: „מקושש עצים — מלמד שמצאוהו תולש עצים מן הקרקע“ — וזוהי כוונת פירושו של ר"ע מברטנורה — למלה: „גבבה“ — „עצים דקים כקש שגובבים מן השדה“.

(9) „עוד הוא מפליא לעשות וחצי גלגל השמש מקדים לבוא“ (שם) והלאה: „חצי גלגל השמש כגלגל רכב אלהים“.

אין חצי גלגל שמש, השמש לעולם מלא. המושגים: — מלא וחסר, חצי, רבע וחרמש, חלים אך זרק על הירח. (ראה מאמרי הנ"ל ב„החינוך“).

(10) „וימצאו יושב על ספסל החלב וקולף בולבוסין“ (מסעות בנימין השלישי). קורא עברי שאינו שומע אידיש, לא יבין מה זה „ספסל חלב“ „א מילכיגע באַנק“ שמשמעותה: ספסל שמטפלין עליו במעשה חלב, ובכלים המשמשים למעשה חלב.

(11) „כללו של דבר במין גוצה זו היה חייקיל מפרש את כל המכונות“ (שם). באידיש, המלה „פעדער“ משמעה גם „גוצה“ — נוצת בעלי-כנף. וגם „קפיץ“ וכאן באה הנוצה במקום הקפיץ... .

(12) „מורטות נוצות ואורגות פוזמקאות“ (עמק הבכא).

פוזמקאות סורגים, עבודת האריגה נעשית על הנול בשתי וערב. גם ביאליק כתב: „אורגה סורגה פוזמקאות“ (בשיר: „בתשובתי“) אין ספק שביאליק הושפע ממנדלי, שקדם לו.

(13) „הלוך והתנדנד מצדו אל צדו התנהל האוח לרגלי ילדיו הרכים ומוליך את טפו אל המים“ (שם).

(א) ה"טף" חל רק על ילדיו של בן-האדם, "לחם לפי הטף" (בראשית מז).
 "אנשים, ונשים וטף" (ירמיהו מ).

(ב) בתקופה זו של שלהי-דקיץ (כפי שמתואר באותו עמוד) אין ילדי האוור רכים כל עיקר והם מבוגרים לכל דבר. הדגירה היא עם ראשית האביב.
 (14) "חלטיל בלה זממורט מרוב ימים זאניצי פשתן בוקעים מבין הקרעים" (שם). יהודי הגולה בימי מנדלי היו רובם ככולם שומרי דת ומסורת, ולא היו מכניסים פשתן לתוך הבגד, מחשש שעטנו, ומאד היו מקפידים, בימים ההם, למסור תפירת הבגד לחיט הידוע כשומר מצוה והמשתמש למלאכתו בחוטים כשרים. כאן הכוונה למוכין (וואטע) צמר-גפן, הכשר, הן לגבי צמר והן לגבי פשתן.

(15) "לימים דגרה הברבורה והמליטה שנים-עשר (אפרוחים) בבת אחת" (שם). (א) נחלקו הדעות בדבר זהותו של הברבור הנזכר בתנ"ך רק פעם אחת: "וברבורים אבוסים" (מלכים א' ה) לפי התלמוד: — מין תרנגולים. יש הגורסים: — תרנגולים מסורסים. (מ"ר קוהלת) — מין עוף מארץ הברברים. לפי "משפט האורים": — אוז לבן הנוצה, משרש בר (צח) כפול בר, חוקרי הטבע העבריים קובעים, שזהו ה"סוויין" — באנגלית או ה"לאבאד" — ברוסית. והוא עוף בלתי טהור ואינו מגידולי בית יהודי. בזמן האחרון התחילו כאן בארץ לכנות בשם "ברבור" את הברווז, בעל הפנינים שבצואר, שהוא ספק עוף-בית וספק עוף-בר, ומשום ספק זה לא הכשירה אותו הרבנות, — זמן רב — מאכל ליהודים. לכנוי זה אין יסודות במקורות, בשם ברבור מתכוון מנדלי, כהרבה מהסופרים בני דורו, — לתרנגול הודו.

(ב) מה ומי שלא תהיה הברבורה, אין היא ממליטה שנים-עשר בבת-אחת, למעשה היא מטילה ביצים, על הביצה היא דוגרת ומתביצים מתבקעים אפרוחים, ואם המדובר כאן בתרנגול-הודו, אין במספר "שנים-עשר" מן ההפתעה, יתכן הרבה יותר...

(16) "ועד עתה בימי חורפי, לעת זקנה ושיבה" (שם).
 רק פעם אחת נמצאה מלה זו בתנ"ך במשמעות של גיל, ושם הכוונה לימי עלומים פריחה ושגשוג. "כאשר הייתי בימי חרפי" (איוב כט, ד).
 (17) "זוקפת אוניה, מרימה טלפיה" (בימים ההם). המדובר כאן בסוסה. צפורן הסוס נקראת "פרסה", טלף, טלפים מכוונים לשסועי הפרסה.
 (18) "שלמה'לי עדיין נער קטן הוא, אפרוח מוטל בביצה" (שם). אפרוח המוטל בביצה, אינו נמנה בין החיים.

(19) "רגלו (של הכלב) הקטועה תלויה באויר" (שם). ממה נפשך, — אם קטועה — אינה תלויה באויר, ואם תלויה באויר, — אינה קטועה. הנכון הוא: — שבורה.

(20) "נכנס בך-ציון וחברו לתוך הגורן" (שם). לחבת גורן זהו כיכר בקרבת הכפר, מקום ששמים עליו את קש התבואה לדישה, זריה ונפוי. "קבצם

כעמיר גורנה" (מיכה ד.) בשם גורן נקראת גם המדושה, "מדושתו ובן גורני", שהבהמות דורכות עליה הלוך ושוב ומשוות לה צורה עגולה, "כגורן עת הדריכה" (ירמיהו נא) ומכאן חצי גורן עגולה, המציינת את צורת הישיבה של הסנהדרין בלשכת הגזית. גורן, נקראת גם התבואה הנדושה "המיץ" העומדת לזריה, "הנה הוא זורה הלילה את גורן השעורים" (רות ג.) ראה "החינוך" חוב' ב', הסבר חדש על הפסוק: בליל חמיץ יאכלו" (ישעיה ל.) לפי התקירה שהעליתי — ה"חמיץ" הוא אחד ממונחי הגורן — כמו "גדיש" ו"מדושה" והוא מסמל את התבואה הנדושה עד דכה, לפני שמרימים אותה לזריה. ולא כפירושם של הרבה מן הפרשנים.

בארצות המערב קיימים בנינים ששמים בהם את קש התבואה להגנה מגשם ואף על פי שבאותו הבנין דשים את התבואה במחבט או במכונה, אין שמו גורן, כי אם אסם, או אמבר.

21) "תלתלי צוארו של הסוס סבוכים בקש ובנעורת של פשתן" (ליום השבת). שערות אלו שמן "רעמה", הן קשות מאד ואינן ניתנות להתלתל, פרט למקרי מחלות בשרשי השערות.

22) "הסוס שתיש הקהל בטש לו תחת ירכו, נרתע מפני הכאב וצהל מתוך גרונו" (שם). הבהמה נאנחה מתוך צער, "מה נאנחה הבהמה" (יואל א.) הסוס צוהל מתוך שמחה ושביעת רצון. מתוך געגועים לבית, לסוס חבר, לבן אדם האהוב עליו. הזכר צוהל מתוך התיחמות ותאוה. והסוסה — האם, מתוך אהבה ורגשי אם לפרי בטנה.

23) "עם נקודות של שומשומין שחורות על פניהן" (של החלות, שם). א) השומשומין אינן לא שחורות ולא נקודות, כי אם סגלגלים וחומים. ב) אין השומשומין מגידולי המערב. הכוונה כאן: — לפרג, שהוא גם שחור וגם עגול, — נקודה.

24) "והסעודה היתה כסעודת חתן יובל" (שם). אחרי כל התיאור הנפלא של קבלת שבת, וסנדריל הרוכל שהפך מלך (כבטויו של הינה) שובו מבית הכנסת. קבלת פני המלאכים, המלאך הטוב משבחו ואומר: — הכל מצאתי אצלך מתוקן, כראוי. עמלת ועשית כפי כוחך והשגת ידך, יהי רצון שיהי כן לשבת הבאה, ומלאך הרע עונה אמן בעל-כורחו יספר שבחו, אחרי כל זה, האם אין בהשוואה זו של סעודת השבת לסעודת יובל משום טעם לפגם?

יתכן שבשעת עבוד אחרון של כתביו, שחל בסוף ימיו, טעם כבר מנדלי טעם יובל, ועמד לו הטעם בפה (סוף סוף גם הסופר הגדול, אינו אלא היתום מקפוליו) עד שראה בו את השיא של חג ושמחה והשווה אליו את סעודת השבת...

**

בשעת כתיבת הדברים היו לנגד עיני "כל כתבי מנדלי מוכר ספרים" בכרך אחד.

בְּאֶסְפֵּקֵי לְרִיָּה זְעִירָה

תשקיף הספרות העתית במדינת ישראל

אחד כולו פסולת — חותר תחת יסודות
עמנו*.

*

שמעון גן פנה לסופרים־מחזאים בכמה שאלות, ואחת מהן: „מה, לדעתך, יעודו של המחזה המקורי?“ השיב אביגדור המאירי: „יעודו — לחנך את דורנו כרוח ההיסטוריה הישראלית המחודשת. ואין פירוש רוח הגבורה והנצחון, אלא גם רוח המוסר שניתן לחיות בה בשעת שלום ותקומה.“ אמרה לאה גולדברג: „יעוד המִחזה, כיעודה של כל יצירה אמנותית, הוא לתת את מיטב הביטוי למציאות. ובאמרי מציאות, איני מתכוונת לנאטוראליזם ואפילו לא לריאליזם, כי המציאות הרוחנית גם היא מציאות. יעוד אחר אין.“ ותשובת משה שמיר: „יעודו של המחזה המקורי הוא להיות... טוב. יכתבו המחזאים מחזות טובים, זה העיקר.“ ולדעת אהרון מגד: „אין למחזה המקורי יעוד אחד. לו יעודים שונים, לפי סוגיו ונסיות מחבריו וכל הסוגים הם שחיי ערך בה במידה שהמחזות הם בעלי־ערך“ („מאזנים“, אביאלול).

*

בהשתתפות מורים וסופרים נערך בחיפה סימפוזיון על התודעה היהודית־לאומית. השאלה העיקרית היתה: כיצד לנטוע אותה בלב התלמידים, מה הם ערכי־המורשה

ב„מולד“ (אביאלול) מובאות כמה הרצאות מן הכינוס העיוני שנערך בירושלים. משליחי הגולה היה זה ביהוד המשורר ה. לייבושין שכבש בנאומו את הלבבות. בין השאר מתח ביקורת על היהודי במדינת ישראל החושב בגאווה „כי אין הוא רק מחונן בשלוחת־בית יותר, אלא הוא גם מעולה יותר מבחינה מוסרית, מבחינת מהותו ומצפונו, מאחיו בגלות.“ כלום יש יסוד לגאווה זו?

„אל נא תשכחו: הכמיהה לארץ ישראל היתה כרוכה תמיד גם בכמיהה לצדק, להתייעלותו המוסרית של היחיד היהודי למשיחיות של אמת — לירושלים של מעלה. אבל כמיהה זו היתה תמיד מתוך שותפות עם האדם העליון שביהודי בכל רחבי פוזריו בעולם, בעולם של יסורים וצער מזוקק. כמיהה משיחית זו לעולם לא היתה יהירה, אגוצנטרית, גוהגת ביטול כלפי ישויות רוחניות של איזה יהודי גידח שהוא במר־חקים. יותר שישויות רוחניות אלו נבעו מתוך התודעה היהודית־אנושית המיוסרת, מתוך שיריו ותפילותיו הנעלים של היהודי בענותו, יותר מאירות ואלוהיות נעשו ישויות אלו. יהודי חס עצמו שלוב ושזור בנשמתו וגופו של חברו היהודי אישנו ברחבי תבל. ובכך היתה גדולתו. הבא להכחיש זאת, הבא להכניס לתוך הערכת מהות היהודי גישה של יתרון־ערך ופחיתות־ערך, כאילו מין יהודי אחד כולו סולת ומין יהודי

עדות בארץ. אבל אין עושים די כדי להכשיר הכשרה רוחנית את הישוב לכך. כוונתי, לדאגת מתן שפה אחת בפי היהודי היושב בארץ, כעולה וכותיק". אולם האמצעים המוקדשים להנחלת הלשון למבוגרים אינם מספיקים להתקנת הכלים הדרושים למטרה זו. לכן מזהיר המחבר:

"אם לא יוקצבו האמצעים הדרושים לעיבוד מרוכז שיטתית להוראה עברית לגברים ונשים יהודים בישראל, תכרע הארץ תחת משא של ציבור גדול מאד אנאלפאבתי בחלקו האחד, וציבור זר נטול שפתנו ותרבותנו בחלקו השני, ציבור אשר צינורות היניקה של היצירה העברית הספרותית והשירית והנבואית בדורנו ובעבר הקרוב ובעברנו ההיסטורי יהיו אטומים בשבילו. דלים מאד יהיו כוחות הנפש שלו המניעים את רצון החיים הלאומיים ואת אהבת העם והארץ, ואת הכרת יעודו ההיסטורי ואחריותו לו".

*

ב"העובד הצינוני" (חוב' אלול) מייחד פ. עזאי את זיכורו על "תנודות בספרותנו העברית בשנת תשי"ז". בהגיעו לתחום השירה הוא מבדיל בין המשמרות השונות. אין דעתו נוחה מנסינותיהם של פרקי משוררינו.

"הנסיון להעביר את הלשון המדוברת אל השיר בכונה תחילה, הביא, לפי שעה, לידי החזרת יסוד הגימגום אל השיר. לפנינו ליריקה המסתפקת אם בפסוק אחד, מקוטע ומרוסק, כלייט-מוטיב, הקובע את השיר כולו, אם המוצאת די לה במשפט-שית, אגב חיקוי לנוסח שיחה בשוק או בינו לבינה. הבה נקחה, שאין כאן אלא אכספרימנטאציה ארעית ביסודות לשון עברית מדוברת מתוך הכרה, מתוך שסמויים אולי לפני עורכי הנסיונות אוצרות הלשון העברית החדשה מימי ביאליק וטשרניחובסקי ואילך".

*

החוכות בדבר מהותה של הצינונות מוסף להעסיק עתונאים וסופרים. פרופ' יוסף

העשויים לסייע את המתכבים בפעולתם. ד"ר יוסף שכטר העלה בדבריו את המוטיב של "העם הנבחר" ("הד החינוך", כ"ג אלול): "יש לו מקום, יש בו גרעין של אמת, אך אין לסמוך עליו בחינוך ויש להזהר מאד שלא ייהפך לשטר חסר כיסוי. אל נשכר את עצמנו בסם משכר של אמת, בחרתנו. אנו יודעים שמצבנו קשה, אבל עצם העבודה, שהיו בנו בדורנו כוחות לא רק להמשך קיומנו אלא לעמוד ולהתחיל בחיים חדשים, כוחות רגנראטיביים, נותנת לנו אומץ שלא להסתפק עכשיו בנחמה של אתה בחרתנו, שיש בה אמת, אך גם משום נסיון להרדים את עצמנו בעמידה בפני הפורענויות".

*

בימים אלה עשה בארץ אנטוני סלונמיסקי (נכדו של חז"ם), יו"ר אגודת הסופרים בפולין ואחד מטובי משורריה. בפגישותיו עם סופרים עברים הציע חילופי תרגומים בין הספרות העברית והפולנית. כתב חגור ("למרחב", כ"ד אלול):

"ישראל היא ארץ אידיאלית ליבוא ספרות זרה על העידית והגיבורית שבה. בעוד הקורא הישראלי מצוי בספרות העולם במקור ובתרגום — ספרות העולם כמעט ואינה יודעת על הספרות העברית בת זמננו. — טוב יהיה אם נדע לפתח קשרי-גומלין של תרגום עם ספרויות אסיאתיות, אירופאיות ואמריקניות. ספר טוב בעברית המתורגם ללשונות זרות, ייצג את ישראל ייצוג שאינו נופל מחוברות-הסברה קלושות ושיגרתיות. אין שום סיבה מדוע לא תגלה ישראל ממד נוסף על ממדיה ע"י הספרות והשירה העברית".

*

מרוכים צרכי המדינה ואמצעיה דלים. העליה המתמדת תובעת ממנה מאמצים מוגברים בגילוי מקורות פרנסה חדשים, בהרחבת רשת השיכונים, בתחומי החינוך והתרבות. טוען ש. יבנאלי ("הפועל הצעיר", כ"ו אלול): "רבות מדברים אצלנו על מיוזג

מתוך הספרות הקיימת, אלא מסתפקת בהכ"ל ללות, שהן יפות כשלעצמן, אבל אינן נובעות מתוך הפרטות.

*

„גזית“, הירחון לאמנות ולספרות, קיים בעיקר הודות לעורכו גבריאל טלפיר, שמתוך עקשנות ומסירות למופת הוא מקיים את במתו זה כ"ה שנים. בשער חוברת-היובל שהופיעה בערב ראש השנה, אומר העורך: „כשביאנאר 1932 הופיעה חוברת „גזית“ ראשונה מנה הישוב כ"ד 1777 אלף נפשות, והוא ניזון אז בעצם מצד אחד מהתחלמות המ"תוקים-מרים של תחום המושב ומהרומאנטיקה המורחית מצד שני. אפשר שהוצאת „גזית“ בימים ההם היתה מוקדמת, מכיוון שאפילו טובי הישוב שאלו את עצמם: לשם מה זה נחוץ לנו?! — ובלי להפריז בערכן של אותן חוברות ראשונות צנועות, היה בהן כבר אז ציון דרך חדשה, דרך המתגשמת לכל רוחב החזית לנגד עינינו בכל ענפי היצירה התרבותית והרוחנית, כמובן, במידה שיש בנו הכוח היוצר להגשים את הערכים האלה באופן עצמאי ומקורי, ולא להיות חקיינים, החיים על חשבון רוחני של שול-חנות ערוכים זרים.“

*

בעלון תל-רועים אנו קוראים (לפי „אומר“ ד'תשרי):

„סוף-סוף הופעל המקלט בשעות החליבה. הפרות משתגעות ממש מהמוזיקה. התלהבותן הגיעה לשיא כשהשמיע שמשון בר-נוי את הזמר; אי, נגני לי מפוחית הפה והטלפיים.“

ב. י. מ.

קלוזנר מבדיל בין שלילת הגלות מצד יהודי התפוצות, שבלעדיה לא תיבנה ולא תתקיים מדינת ישראל, ובין חיוב הגולה, שהוא „יחס חיובי גמור ומוחלט אל הגולה הקיימת מחוץ למדינת ישראל“. המחבר מסכם ואומר („הבוקר“, ערב ראש השנה):

„שלילת הגלות היא היסוד של תקומת המדינה וגידולה; אבל בלא חיוב הגולה והתקשרות לאומית פנימית, עמוקה וחזקה, של המדינה בגולה זו לא יהא הכוח למדינה הצעירה לאחד את האומה כולה בשאיפה גוברת והולכת לעלות לציון, לבנותה ול"תוקה. שהרי שני אלה ביחד — שלילת הגלות וחיוב הגולה — הם שני צדדים של מטבע אחד, ששמו „ציונות“.“

*

במאמרו „לסיכום היכול הספרותי“ תוהה גדעון קצנלטון על „ספרות הצברים“ ומותח עליה ביקורת קשה („הארץ“, ערב ראש השנה):

„כאשר מופנים הפנים של ספרות הצברים אל ההווה, אין היא רואה הווה זה אלא מבחינתו המצומצמת של מי שראה הווה זה כמו עיניו. אין היא אומרת ולא כלום ללבותיהם של כל אלה, שידעוניהם על הווה זה באו להם מפי השמועה; ועל אחת כמה וכמה שאין בה משום ענין כלשהו למי שאירועיו של הווה זה אינם ידועים לו בכלל. זאת איננה איפוא ספרות לדורות ואף לא ספרותו של הדור הזה, אלא ספרותם של חוגים קטנים, שהווה זה קשור אצלם בנכ-רוגות אישיים.“

רפיונה של ביקורת זו הוא בכך, שבבואה לפסוק הלכות אינה מנסה להוכיח תקפן

הַעֲרָכוֹת וְדַבְרֵי-בִקְרָת

קַמְעֵי הַרְהוּרִים עַל מוֹת י. שְׁנָהּר

מאת ד"ר צבי וויסלבסקי

אפשר לומר בלי חשש של מליצה מהלכת ברבים ונמסרת מפיו של דור לאזנו של דור: שירת חייו באמצע נפסקה. זו שירת חייו שהיתה מפכה במשך עשרות שנים בחשאי ועדיין לא הספיקה להגיע לשיא ביטויה. והנה פגע בו שר החידלון וערף את האדם הגברתן עריפה אחת מכלה, מצמיתה. מכאן הזעזוע העמוק שנודעוזה הספרות העברית ממיתתו, זה היה חתף קשה, וברשות הרבים.

לא בבת אחת קפץ ועלה י. שנהר לכותל המזרח של ספרותנו, בשנות השלושים ושנות הארבעים. גידולו היה מתון מתון: פסיעה אחת קדימה, נאה ורבת חן, רודפת את חברתה: לפנים קדימה! — להישג ברור ובטוח, לפסוק עברי משובח, בין תרגום ובין מקור, צורף פרוטה של נוי לפרוטה של דעת, צנועה חוץ ופנים. ידו האוחזת במלאכת הקודש מתחסנת והולכת, מעלה פירות, ברכה, והרי הוא מגיש בכורים בתנופת-יד עדינה, פסיעותיו איטיות, שכן עניו וצנוע היה האיש במסתרי נפשו, אף-על-פי שענינו הציבור, הרבים, על שאונו והמונו.

דומה: לא הרי הופעתו האישית — זו הדמות הענקית כהרי גיליון בספרות, הראשונה תופסת את הלב בנויה, בחזקתה, בכל גינוני אישיות חיה, ערה, והשניה עושה את דרכה בצינעה. צעדיה בלחש, מקפלת את הכרתה ודעתה בפסוקים צנועים ומלאים יופי והדר. התיאור התיצוני לא היה שקול כנגד הדמות הספרותית המזדקרת, העולה לאט לאט, בלי סימני גבורה, אבל גם בלי סימני חולשה. כל סיפור מסיפוריו — פרשה אנושית פקחה למרחבים אנושיים, מפכה בשקט בפכים קטנים, מתובלים בסממנים נאים של מלאכת

הספור. הומור דק מן הדק, שופע מכל פסוק ופסוק כבוש ועצור, שלא יפרוץ ויעלה על גדותיו.

זאת ועוד: לא הרי דמותו הבשר-ודמית כהרי דמותו פנים: שאילו ראשונה לוקה ביתר התלהבות. לעצמו, ואילו השניה כוחה בצניעותה — עתים היית שומע מפיו דברי התפארות, והרי לא שמעתי מעולם מפיו פסוק אחד של יוהרה מפורשת ואפילו לא מרומזת. מעולם לא השמיע דברי גאווה על הצלחתו בספור זה, ברשימה זו, בתרגום זה וכיוצא באלה דברי יהירות.

אור רב היה שפוך על כל מה שהעלה דמיונו והגיש לנו עטו. אור מפציע והולך ומגלה קטעים קטעים של עולם, ודומה שהוא פותח לנו אשנב אל עולם צעיר ואף-על-פי-כן מרוסק הוא כבר. הוא בשלימות, מכל מקום הוא בשאיפה לשלימות, בתוכן ובצורה. העולם ניתן לו בריסוקי ריסוקים ואלמלי ניתנה רשות ממרומים ודאי היה קונה מעין שלימות מאוהה, ולוא פגומה במקצת. עכשיו שנסגר עולמו נסגרו כל השערים שהוליכו אותו ואותנו אל העולם של שלימות ושל היות קרועות. ופגימות אלה כאילו באו על תיקונן בהומור. הרי כל עצמו של ההומור לא בא אלא לתקן את שקלקלו המעשים וההויות בפועל ממש ומטיבו ומדרכו לפייס את הרוגזה, לתקן את החסרים.

מכאן קטעיותו שנסמכה לשלימות של צורה.

ואשר לסגנונו: נאה, בלי עומס של תאורי יתר. אין בסיפוריו משום מידה גדושה ואין משום מידה מחוקה, וכאן עלינו לבקש לפי שעה את עיקר מפעלו, וכאן היה יכול להשיג גדולות — יבואו תרגומיו המובחרים ויעידו על יכולת לשונית גדולה. ווי ווי על תפארת-אדם זאת שהלך מאתנו בלא עת.

האגרת של למדן

(מעזבון המחבר — ליום הזכרון השלישי של המשורר)

העם בעיני כסף הציבור בצירוף תעודה אחת מארכיון א"ה שהעתקה ישנה בידי ושה אפוטרופסים על הארכיון הרשו את פרסומה. התעודה היא דו"ח כספי של הוצאת גסיעתו של א"ה מטעם חובבי ציון ברוסיה לשם בקורת מצב המושבות בא"י. א"ה נסע לא"י דרך אירופה והתעכב בענין זה בצרפת, שהה בדרך כ"ז—8 חודשים והמצאי דו"ח של הוצאות בסכום של 653 רובל, ז. א. כ"ז 68 לירות אנגליות זהב, או לפי החישוב של הדולר בימינו הוציא קצת פחות מ-750 דולר. למדן הסכים לפרסם מאמר כזה. בשבוע לחל אביב הזכיר לי את הענין. שלחתי לו את המאמר (שנדפס בגליונות כ" כ"ו, חוב' ב', תשרי תשי"ב). חשבתי שכדאי לתת שם צנוע ושקט כמדומני קראתי לו "דין וחשבון אחד של א"ה". הוא אישר מיד את קבלתו (במכתב מג' תשרי תשי"ב) והוסיף: "ישר כוחך שזענית לי. זוהי תעודה חשובה ומאלפת ומצוה לפרסמה בימינו אלה, ימי ההפקרות של שליחינו הרבים והשוני, המב אישים את ריחנו בכל קצות העולם. יש לתת לרשימה שם אחר כגון "הוצאותיו של שליח ציוני גדול לפני 50 שנה". אל תחשוש מפני אפקטיביות יתירה. אין זה שם צעקני אלא עיני מאד. השם הסתמי שלך עשוי למנוע כמה קוראים מלקרוא את הדברים, כי יחשבו שאין זה אלא רשימה היסטורית סתם, ללא מוסר השכל אקטואלי, ועליכן אני מבקש ממך להסכים לשינוי השם הג'ל. "מתי אבוא לירושלים? — איני יודע.

הייתי רוצה לבוא, אך עסוק אני ביותר. "מהי בעיניך החוכרת החדשה (1). ההניע ענין ה"דושיה בצל" שלי לחלונות הג' בוהים?"

כנראה אני הצעתי איוו הצעת פשרה

(1) המדובר כנראה על חוב' אלול תשי"א.

האגרת של למדן היא פרשה בפני עצמה. ציין כבר א. שלונסקי לשבח גדול את אמנות האגרת של למדן (בדברי הספד שלו שנאמרו במוסד ביאליק הובאו ב"על המשמר" מא' כסלו, תשט"ז). אגרותיו עשו רושם עוד לפני קריאתן. כתב"ד קליגרפי יפה להפליא היה לו. נדמה שאותיות דפוס הוצקו כאותיות כתב. כמעט שלא היו בהם שום מחיקות. בעשרים ויותר אגרות שלו שכבר מצאתי אצלי (מספרן הרבה יותר) מצאתי רק מחיקה אחת. בנידון זה הן מזכירות את אגרות אחד העם ודובנוב. הוא היה דיקן גדול בחליפת מכתבים ומשיב מיד אפילו כש מדובר היה על דבר שלא הוא אלא הכותב אליו היה מעונין בו. ואם קרה והשיב באיחור לא גדול — של שבוע ימים ימים, — היה מתנצל: "מחוסר פנאי אחרתי לצערי להשיב על מכתבך מלפני שבוע ומעלה ואתך הסליחה" (במכתבו אלי מ"12. 12. 51).

גם באגרותיו מתגלה למדן בדמות של עורך-לוחם, איש האמת והמצפון הטהור. באחד ממכתבי שאלתי שמה יבוא לימי הקונגרס הציוני לירושלים. ועל זה ענה לי (במכתבו מיום 19 לאוגוסט 1951): "איני יודע מתי אבוא ירושלימה. מתכוונן אני לכך בכל שבוע, אבל העבודה המרובה מעכבת. לקונגרס אבוא רק אם אקבל הזמנה לכך וזכרטיס עתונאי כעורך גליונות", אבל עד היום לא קבלתי דבר ויש לשער שגם לא אקבל, כי מה אומר השם "גליונות" לבונצים הללו? לפי השגתם ומדת תרבותם... (כאן קרא בשם שני עיתונים קלי ערך) וכדומה לאלה חשובים יותר ול"השתדל" או ל"הידחק" זאת בודאי לא אעשה ואפילו לפחות מזה אין לי כל תיאבון ויצרהרע". בקיץ תשי"א בלינו שנינו את החופש בבית-דניאל ואני אמרתי לו שאוכל לתת לו מאמר על קפדתו המיוחדת של אחד

של ז'בוטינסקי: „חזית המלחמה של עם ישראל“. ובין השאר כתבתי (בכתי"ש-לחתי) כי הוא מבקר את הפוליטיקה בענייני א"י ובהתאם לכך הוא מנסח את דרישות המלחמה של עם ישראל. את שלש הדרישות מסרתי בצורת ציטט מהספר: א) „ארמיה יהודית בחזיתות של בנות הברית; ב) הכרה ברשות אורחית מוסמכת של היהדות העול-מית אשר תיוצג בכל הגופים הבינלאומיים המטפלים בבקיעת ההגירה ובוועידת השלום העתידה; ג) המדינה היהודית כאחת ממטרות המלחמה של בנות הברית“. למדן כתב לי שפירוט שלש הדרישות לא יבוא ברשימה שתידפס מפני שהצנזור מחקן. ומשום מה חשב למדן שבהודעה זו לא סגני. ואחרי הופעת החוברת שלח לי עלי הגהה, שבהם היו מחיקות הצנזור, וחתימתו. ושוב כתב לי בענין המאמר הנ"ל על א"ה (במכתב ממוצאי שמחת-תורה תשי"ב): „ובכן השם יהיה: „הוצאות שליחותו של א"ה לארץ ישראל“. ושמת אני שהסכמת גם לתוספת של השורות האחרות שרשמתי לפניך במכתבי — — — יתכן שאף אני אעיר את הערותי על תעודה חשובה זו במאמר הראשי של החוברת, אם רק יהא מקום לכך, (ובאמת למדן הקדיש לזה פרק ממאמר ראשי) ואז אשתמש גם בציטטה ממאמרו של אוסישקין ב„יבריסקאיה זיון" 3, ציטטה אשר בימינו אלה היא נראית כמורדת מאיזו פלגיטה אחרת“.

למדן רצה מאד שדברי המאמר הזה יגיע לידיעתם של אלה שצריכים לדעת זאת והוא הזמין באופן מיוחד בשבילי מספר גדול של תדפיסים. ובמכתב הבא (מיום 3 לדצמבר,

בנוגע לשם, מפני שהוא חוזר לענין זה באגרות נוספות. במכתבו ממוצ"ש ו' תשרי תש"י, הוא כותב: בענין השם, אני מציע לך לקרוא למאמר בשם „הוצאות שליחותו של א"ה לא"י בשנת תר"ס" או „הוצאותיו של שליח ציוני לפנים", או „חשבונה של שליחות ציונית לפנים". הודיעני נא איפוא מיד באיזה שם מהשמות אתה בוחר. על כל פנים ברור, שהשם צריך להעיד על תכנו של המאמר ואסור לנו בימים אלה להסות את התוכן בשם סתמי ונויטרלי, שאינו אומר ולא כלום. אל נא תחשוש לאפקטיביות. את האיטנסוסות הונאת מצ"ל ימים כל רמאי הציבור וגנביו ועל כן אין היא אלא כמשיעת בידם.

„ואחרון אחרון חשוב: בסופה של רשימתך הוספתי שורות אלו (ושוב לטובת מוסר-השכל החינוכי של הענין): „מיומנו של מרדכי בן הלל הכהן 2) אנו למדים כי על אף מצבו החמרי הדחוק לא הרשה לעצמו א"ה להשתמש בכסף, שניתן לו, לכל צרכיו בדרך ובימי שהותו בא"י; ומהדו"ח הנ"ל אנו רואים כי מהסכומים שניתנו לו עוד החזיר הועד חובבי-ציון יתרה של 159 רובלים. כך נהג שליח ציון (ולא שליח סתם אלא אחד גדול בישראל) בכספי ציבור בימים ההם.“

„הודיעני איפוא מיד אם מסכים אתה לתוספת זו. אם לא — מובן מאליו שאש-מיט אותה בשעת הגהה ראשונה. לדעתי יש ויש צורך חיוני בה“.

התחשבות כזו עם סופריו, יחס של כבוד כזה, הזהירות שלא להכניס שינויים חשובים בדבריהם מבלי הסכמתם — בכגון דא הוא יכול לשמש דוגמא.

אגב אציין פרט מענין אחד. בשנת תש"ב פרסמתי ב„גליונות" רשימה על ספרו האחרון

3) בפגישה או במכתב ספרתי לו אה, שאוסישקין במאמרו על מבנה ההסתדרות הציונית (שפרסם בפברואר 1905) הציע הצעה „מהפכנית" בזמן שהוא לקבוע משכורת לחברי ההנהלה הציונית והוסיף שמקוה שימצאו במחננו חברים שיסכימו לא רק לחיות בשביל התנועה אלא גם לחיות מהתנועה.

2) ציטטתי במאמרי ההוא „עלים מיומן ישן" של מבה"כ שהדפיס ב„ספר-קלזנר" ושם הוא כותב, שא"ה הוציא בזמן-ניסתו זו מכיסו כמאתים רובל, שאינו יכול להר-אותם בדו"ח שלו (כגון בגדים, נדבות).

כמה דברים ולהציע כמה הצעות שאיני יודע אם יוצעו על ידי אחרים.
 עמל רב השקיע בחוברת הגדולה (המשור לשת) של "גליונות" שהופיע בסוף שנת תשי"ד (החוברת האחרונה שהוא ערך יצאה מתוך מכבש־הדפוס כששכב על ערש דוי והופיעה בקיוסקים בתל-אביב ביום הליתו). באגרת מט"ו אלול הוא כותב בין השאר: 'בינתים כבר קבלת בודאי את החוברת האמריקאית שנשלחה השבוע לחותמים בארץ. לאמריקה נשלחה עוד לפני כשלושה שבועות, כדי שתגיע שמה לחגים. איהו רושם עשתה עליך? מצפה אני לתשובתך בענין הנ"ל". מלאתי את בקשתו ועניתי לו במפורט על שאלתו זו. במכתבו הבא (מכ"ח אלול תשי"ד), שהיה מוקדש לנושא אחר (הקשור עם החוברת האחרונה של "גליונות", שני ערכה על ידו) כתב: "ושא תודה על דבריך והערותיך על החוברת האמריקאית. מי כמוני יודע מה שחסר בה! התכנית שלי היתה מלאה ושלמה, אבל... ואילו ידעת באיזה עמל ובכמה זמן עלה בידי להשיג גם את המעט הזה!"

באלפי האגרות שהריץ בעצם ידיו לסופרים העברים בכל ארצות תבל שפך כל דאגתו לספרותנו, שהקריב לה את כחו ולשדו ואת חייו עד תומם.
ברוך שוחמבון (ז"ל)

1951) הוא כותב: "גם שלח לי את רשימת האנשים ששלחת אליהם תדפיסים. אני מבקש ממך תשובה מיידית באמת [בנוגע למאמר על "הדים" שהטיל עלי לכתוב ושבאמת נדפס אח"כ ב"גליונות"] כי אני קפדן גדול בכגון דא... חוסר פנאי אינו תירוץ. האמן לי שעסוק אני פי כמה וכמה ממך ואעפ"כ, אם יש צורך להשיב תשובה דחופה אני משיב מיד בלי כל דחיה".

אגרת בת שורה אחת קבלתי ממנו בעת השתתפותנו בישיבת הנהלת "גנונים": מכון בירביבליוגרפי של אגודת הסופרים העברים שהוקם בזמחו של א. ברש ז"ל ועכשו הוא נקרא בשמו. אני שאלתי מדוע הוא — חבר הנהלת "גנונים" מתעניין ופעיל — לא השיב על האקטרה לסופרים, שנשלחה ע"י "גנונים". ועל זה ענה: "להשיב על שאלו־נים — ויהי אילו שיהיו — זהו אחד הדברים השנואים עלי ביותר".

הוא התעניין מאד במפעל "גנונים", היה רגיל להכניס הצעות מעשיות בישיבות ולמציא מצע משותף בין ההצעות השונות, כשהיו מחולקות מאד. כשפעם לא בא לישיבה כתב לי אח"כ (מיום 41 לינואר, 1952): "לצערי הרב לא יכולתי לבוא לישיבת ועד "גנונים" מחמת הגשם השוטף באותן השעות וההצטננות שלי. ואני דוקא התכונתי לישיבה זו כי רציתי להשמיע בה

פרופיסור יקותיאל גינצבורג — איש המדע והסופר

ויחסיו לבריות. החינוך הטוב ריחף תדיר על שפתיו. הוא היה תמיד מוכן לשמוע ולהשמיע שיחה נאה, אמרה שנונה או מלתא דבדיחותא. פרופ' גינצבורג לא העמיד פנים קפדניים ולא הסתגר בתוך ד' אמותיו. להפך, הוא היה איש רעים להתרועע, ואם כי שקד על תורת המדע המאתמאטי והגה בה יומם ולילה, לא היתה בו יבושת זו של

עם פטירתו של פרופיסור יקותיאל גינצבורג, ראש המכון המאתמאטי של ישיבת־האוניברסיטה נסתלק מאתנו אחד ממעולי חכמינו, שתורה, מדע והשכלה התמזגו כאחד ברוחו מזיגה נאה ושלמה. הוא היה טיפוס ה"מושלם", המשיג את מטרתו וכובש את מעמדו בחיים ללא יגיעה יתרה. חוותו הביעה "שלוחת־הנפש", מעין ודאיות בתפיסת עולמו

שנתחייב לה. עוד בראשית שנות העשרים הכריזה הוצאת שטיבל על הוצאת עבודת חייו הגדולה — תולדות המאתימאטיקה הכללית והיהודית בששה כרכים. בגלל סיבות שונות לא הגשים המגווח תכנית נועזת זו. אולם המאמרים שפירסם על מתמאטיקאים יהודים במאה התשע עשרה — יעקב משה מאירסון, אלראי טארקוסי; מידות ומספרים בתלמוד ועוד, הוכיחו שידיו רב לו לקיים את הבטחותיו הספרותיות והמדעיות. מאמריו הצטיינו בכמה סגולות יקר: עיון מעמיק, צירוף ענינים חרוץ, לשון חיה והרצאה מלבבת. לוא התמיד בכיוון זה אין ספק שהיה מבצע את אשר יזם לעשות. אולם בינתים נתפס, כאמור, למעשים ולהישגים אחרים. מעתה לא הספיק לו זמנו לשמש אלא כעין אורח גייר וחביב בעתונותנו. מומן לזמן פירסם על רגל אחת, "שיחות חולין מעולם המדע" ופיליטוניו בחתימת השם י. ל. גוג. היו בפיליטונים האלה מן הסממנים והמטעמים שחביבנותו על הקוראים העבריים: פולקלור עממי, שהביא אתו מבית אבא זמעיררת מולדתו ליפניק הוואלינית; חריפות ופקחות וכשרון לגלות כלאחר-יד את התכונות הנפסדות שביחיד ובחברה. אף "קאריירה" ספרותית זו שלו נפסקה באיבה, כאשר נתמנה פרופיסור למאתימאטיקה באר-ניברסיטת קולומביה בשנת 1926 וכשש שנים לאחר כך — במכללת הישיבה.

פרופיסור גינצבורג אמר פעם שיש לשנות את הפתגם: "אדם אנכי ושום דבר אנושי לא זר לי" ל"יהודי אני ושום דבר בעולם לא זר לי". ואמנם קיים המגווח את הפתגם בצורתו החדשה במילואה. הוא חי חיים עשירי רוח, ובחלק מאוצרות נפשו וכשרו-נותיו זיכה את הרבים.

חיים לייף

בעל מלאכה אחת. אף את תורתו הוא, שעוסקת במופשט ובמורכב, בצירופי מספרים וסימנים אלגבראיים, התכוון לקרב אל השכל של האדם הבינוני, שאינו בקי בכל סיבוכי הנוסחות המאתימאטיות. לא בשמם היא. אין חכמה זו נתונה רק לאנשי עלייה מעטים, שנהירים להם שביליה. אף בני תמותה פשוטים, החובבים את המדע המאתי-מאטי יכולים לבוא בסודו. ואמנם בעזרת צורות גיאומטריות, שנראות כמלאכת מחשבת צייר-אמן, הסביר לתלמידים משויות מתי-מאטיות מסובכות. כמחנך גדול ידע להמחיש את שעוריו על-ידי משלים, דוגמאות ו"משחק" תגים ותווים, קווים ועיגולים, שחיברם וצירפם למסכות-מסכות של ציורי-גוי. מן המוחש אל המופשט — כלל זה היה לו לקו בלימוד המאתימאטיקה. כל משויה מתמאטית מהוזה תמונה. מתימא-טיקון גדול באמת רואה את התמונה כשהוא מתבונן במשויה; הוא יציירה בדמיונו. פרופ' גינצבורג יחס חשיבות יתרה ללימוד המאתימאטיקה המשמשת יסוד לכמה מקצו-עות אחרים וסבר כי כל אדם משכיל יכול לרכוש ידיעה יסודית בה.

חוגיהתעניינותו של פרופ' גינצבורג היה רחב ומקיף. אולם מאתימאטיקה וספרות עברית היוו שתי האהבות בחייו. במשך עשרים השנים האחרונות הדיר את עצמו מלהשתתף בעתונות העברית, כי עריכת הרבעון "סקריפטא מאתימאטיקה" והוראת המקצוע גזלו ממנו רובי עתותיו, אך נדמה היה כי פרש האיש מאהובת נפשו, הספרות העברית, אך לשעה ושעוד שוב ישוב אליה וישכין את רוחו בה. ואמנם ניתן היה לקחת כי עוד יתרום את תרומתו לספרותנו ושעלול פרופיסור גינצבורג לפרוע את החוב

ד"ר יהושע בלוך – תרנ"א-תשי"ח

את הדור הצעיר. הוא עזר הרבה להפיץ את הספר היהודי והדגיש תמיד את חובתם של קהילות, מוסדות ויחידים להכוש ספרים ולהקים ספריות.

עסקיו היו מרובים, מדי שנה בשנה עמד על "יכול הספרות היהודית באנגלית" בשנתון הספר היהודי. הוא ערך את הרבעון לביב-ליוגרפיה במשך השנים 1938-1943, שבו השתתפו כמה תלמידי חכמים וכתב על ה"מסורה" ועל "נסתרות בישראל", על "חסידי אומות העולם" וחכמי ישראל באמריקה ב"התורן", "האומה", ספר השנה ליהודי אמריקה ו"התחיה" וכן גם בכתבי-עת בשפת המדינה.

ד"ר בלוך היה בעל מרץ רב ותמיד ראה חובה לעצמו להשתתף בחיכוחים על שאלות חשובות בחיינו ומכיוון שדגיש לעתים בהרף פות, ניכרו כמה אנשים מגחלתו. אולם בדרך-כלל השלימו עמו גם יריביו ואף בעלי-דבבו נהפכו לבסוף והיו ידידיו הנאמנים. מכירי ומוקירי היו רבים, בין אלה שבאו לספריה לבקש עצה מפיו בעניינים ספרותיים או אישיים, ובין אלה שהריצו אליו את מכתביהם מרחוק.

בערב ראש השנה, יום אחד לפני מותו, השכים לספריה ובילה בה כל היום. אף-על-פי שנתפטר ממשרתו לפני כשנתיים, לא עזב את מקום משכן רוחו. הוא גמר את המאמר השלישי בעד המדור האנגלי החדש בעתון "טאג", כמו-כן עמד לגמור את ספרו האחרון "אסיר שאלתיאל", הנקרא עזרא, אחד מן הספרים החיצוניים שיוצאים לאור על ידי מכללת דרופסי בפילאדלפיה. בו ביום קיבל את שנתון הספר היהודי בשנת תשי"ח ובו תרומתו האחרונה, מסה על משה שטיינשניידר. בברכו את "משפחתו" בספריה לרגל השנה החדשה, נראה היה כאילו נפרד ממנה עולמית.

במות ד"ר בלוך אבד לנו איש הספר, עסקן ולוחם לא חת. יהי זכרו ברוך.

אברהם ברנר

ד"ר יהושע בלוך, הרב והספרן הידוע, מת פתאום מהתקפת לב ביום א' דראש השנה, בעת שהתקין עצמו לדרוש לפני עדתו, החולים חולי-רוח ב"קרידמור הוספי-טאלי". עבודתו במשך כמעט ארבעים שנה כרב בבתי-חולים שונים היתה פוריה עד מאד. הוא היה עושה ומעשה ולעתים תכופות היה משתדל באולבאני לטובתם הרוחנית והגשמית של החולים היהודים, אבל בעיקר היה ידוע כמלומד וספרן, ראש המחלקה היהודית בספריה הציבורית בניו-יורק במשך שלשים ושלש שנים, מתרפ"ד עד תשט"ז. המלים "ד"ר בלוך" ו"ספרן" היו לשמות נרדפים בפי כמה אנשים.

ד"ר יהושע בלוך נולד בשנת תרנ"א בעיירה קטנה בליטא, דוביאן, מקום של תורה והשכלה. בעודו נער, בן שבע-עשרה בא לארצות הברית. הוא נצטרף לאגודת "מפצי שפת עבר" והיה אחד ממייסדי "אחי"עבר" ומוכירם של הגרייטה סולד וד"ר סטיפן וייז. הוא היה חניך אוניברסיטת ניו-יורק, בית מדרש לרבנים בסינסינטי ומכללת דרופסי בפילאדלפיה. כמה שנים עסק ברבנות ושימש מרצה לשפות שמיות באוניברסיטת ניו-יורק. לאחר כך היה לספרן הראשון במוסד היהודי לדת, עד שנקרא למשמרתו בתור ראש המחלקה היהודית בספריה הציבורית בניו-יורק.

ד"ר בלוך התמכר לתעודתו בלב ונפש. הוא דפק על הדלתות ותור על הפתחים כדי להעשיר את אוצרי-הספרים. הוא ידע להשפיע על גדיב-עמנו שיענו לבקשתו ויעניקו מכספם כדי לרכוש ספרים יקרי-המציאות. כשנתמנה לראש המחלקה היו בסך-הכל שני ספרי אינקונאבילים בספריה. כעבור 33 שנה הגיע מספרם כמעט לחמישים. בזמן כהונתו נת-רחבה ונתעשרה הספריה בין בספרים ובין בעזורים על ידיו. הוא התפיד על הסדר והתגאה על הכרטיסיה של חצי מיליון כרטיסים. מגמתו היתה חמיד לחנך ולהדריך

רשימות וסקירות

יהדות בריטניה מסכמת

מקור עברי. פני ההגירות האלה היו נתונות בעיקר אל החוץ, ומעט מן השהות ליצירה בפנים המחנה נשאר להן. ודאי שיהדות בריטניה ידעה תמורות, עם כל גל יהודי שנתחסף עליה. היהדות הספרדית, הראשונה ליישוב כאן, לא שמחה במיוחד בראשוני היהודים האשכנזים (מגרמניה) שבאו להגדיל את המחנה. ידוע שאפלו פדות השימו האצרי לים מן הקהלה הספרדית-הפורטוגלית בינם לבין החלכאים מאשכנז. ואולם כגל הזה לשינוי פני יהדות בריטניה, כגל האחרון מגרמניה הנאצית, לא היה עור. יהדות זו באה בהמוניה, סמוך לשנות מלחמת העולם השנייה, והתערתה בכל המרכזים המסחריים של לונדון ומנצ'סטר ולידס. שכונות שלמות בלונדון קיבלו אופי של גרמניות מאונגלזת, שסמלה הבולט ביותר הוא הסינאגוג, ההססני בנטייתו ובנוסת תפילותיו, ספק רפורמה, ספק ליבראליות, ואולי מסורתיות יהודית טובה המצניעה מאוד לכת? ילדיהם נשתחררו מעול זה של היסוסים ודרכם לאנגליות מלאה סלולה בהחלט.

זה היה החו הראשון שמלחמת העולם והנאציזם הטביעו על היהדות הבריטית. התוספת האשכנזית, משנות השלושים, גדולה כדי כך שרישומה מתחיל לטשטש את אפיה הקודם של יהדות זו. ברם, המלחמה עצמה עשתה את שלה, כדי שינוי גמור באפיה של יהדות זו. הפצצות קשות ניתכו על וייטצ'פיל,

זה לא כבר גמרה היהדות הבריטית את מאזן שלוש מאות שנות קיומה כאן. בלשון רשמית נקרא הדבר „שלום מאות שנה לשובם של היהודים לאיים הבריטיים“. ודאי היה המאורע ראוי לתגיגות-הפאר שליוו אותו. דובר הרבה, הושר לא מעט, והעיקר — סוכם וסוכם. כנהוג וכמקובל, התחילו ממנשה בן-ישראל, הסוחרים האמשטרדמיים שישבו בעיבורה של לונדון עוד קודם להיתר של קרומוול, זגמרו את ההלל על הלורד הפרוטקטור. הן זה מובן. פחות מובן הדבר, מנין הרצון העז הנה לטשטש תחומי היסטוריה, ברורים וידועים, ולעשות את היהדות הבריטית חטיבה אחת מאז ועד עולם? הן כאן באה המציאות וטיפחה על פני המסכמים הגלהבים. יהדות בריטית של היום, לא זו בלבד שאין בה כל המשך מהותי ליהדות הבריטית הראשונית, אלא שנשאר בה מעט מאוד אפילו מקלסטר-הפנים שהיה לאותה יהדות, לפני חמש עשרה שנים בערך.

אין זה סוד, ודאי אין זו הוצאת דיבה, שהיהדות הבריטית מימיה לא יצרה מקום-שלתורה יהודי או עברי. על כל פנים, עריסה של ערך עברי או יהודי כלשהו לא עמדה בה. היה יום שבו וייטצ'פיל המאוכלסת יהודים, סיננה והתסיסה כמה תנועות יהודיות. יותר מזה, לא הסכינה לעשות. ומזור הדבר, שזרמי ההגירה השונים של יהודים לבריטניה, לא עשו אותה מקום-שליצירה

הוא היהודי האומר כמה פעמים ביום, ותח-
זינה עינינו, הוא האדון הארי גודמן. ומדב-
רים אנו כאן לא בכל „אגודת ישראל“
האנגלית, כי אם בגודמן בלבד. מדוע? מפני
שהרוב אינו זהה כל כך עם שנאתו החולנית
של גודמן לישראל. יהודים נכבדים ורציניים
אלה, אין הם ממרים להזדהות דוקא עם
„נטורי קרתא“ שבישראל. אך מה לעשות
וגודמן הוא דמות שלטת וארונגנטית לצורך
ושלא לצורך? נכנעים לו בלא חמדה כל-
שהי, אך אין ממרים את פיו בפומבי. עדיין
לא ירדנו לסופו של התסביך הזה. ודאי
תסביך יש כאן, שרואה אתה לפניך באסיפת
„אגודת ישראל“ הבריטית יהודים שזקנם
מגודל ופרקם נאה, תלמידי חכמים על פי
טעמם שלהם. והנה, כבנים סוררים לישראל
הם? אתמהא! מה להם ולכל אותה שנאת
ציון, אפילו אין כל תרי"ג המצוות מקימות
בראש חוצותיה כיום?

היינו פעם עדים לדוֹקרב אילם אך קולני
ביותר, שהתנהל בין הרב יצחק מאיר לויין
ובין האדון הארי גודמן, על במה לונדונית
אחת. הרב לויין, הרומאנטיקן המפוכח של
„האגודה“, בא לאסוף כסף לשיבות בישראל,
ישיבות בישובים חקלאיים דתיים. ועם שאין
דעתנו נוחה ממעשיו וממעשי חבריו, לבנו
היה עם הרב לויין. ראשית כל, המטרה הנאה
שלשמה בא והשנית — אותו גודמן שהופיע
אף הוא באסיפה. לא הזכיר אפילו במלה אחת
לשם מה בא האורח מישראל, אלא שלל
ושלל הכל, כולל מטרותיו של הרב לויין,
אורחו... והקהל? ישב והקשיב. איש לא
העז להמרות את פיו של גודמן, כי מוראו
עליהם. ואילו שוחחת אותה שעה עם אנשי
הקהל, היית בא למסקנה שלבם עם ישראל
הרבה יותר מאשר עם גודמן. אך מה לעשות,
השיבוש כיוון שנכנס נכנס. וגודמן, שהוא
בראוריין, יודע אמת זו.

כיוון שגמרנו בפרשת מר הארי גודמן
ו„אגודת ישראל“, רשאים אנו לפנות לעני-
נים משמחים קצת יותר. קחו למשל את ועד
שליחי הקהלות. התמורה האמורה, היתה אף
בו. מילא, הריב הידוע בינו לבין המתבוללים

ויושבי האיסטאנד היהודיים התחילו עוקרים
מקום מושבם מערבה, לשכונות העשירות
וההדרות יותר. מה גם שרבים התעשרו
וידם השיגה לקנות בתים בשכונות הפאר
והאפנה. כאן קרה הדבר המענין ביותר
שבכל התהליכים, שעברו על יהדות בריטניה.
יהודים עשירים ומאוד עשירים היו מאז
ומתמיד בבריטניה. ורבים מהם שישבו מאז
ומתמיד, לא בין סמטאותיה הצרות של
וייטצ'פל, אלא במערב העיר ובצפון מערב.
בוייטצ'פל ירבה בעיקר היהדות שהגיעה
מקרוב לבריטניה, מרוסיה ומפולין בעיקר.
ויהדות זו היתה החממה העיקרית לרעיונות
היהודים ולתנועות יהודיות בבריטניה. יפי-
הנפש שבמערב לונדון חששו לטמא ידיהם
בענין יהודי־רשעי (מדברים על הרבים, כמובן
ולא על יוצאים מן הכלל). משעברה יהדות
מזרח לונדון למערב, ואפשרויותיה הכספיות
לא־מעטות הפעם, עבר עמה גם הזיק היהודי
לכל צורתיו. היהדות הבריטית, כמו קיבלה
זריקת דם לאומית־יהודית חדשה ורישומה
ניכר ואף מתחזק והולך.

ודאי, לא „בוגד“ ולא אידיש יכלו כאן
להכות גלים. יהדות שפנתה פעם עורף,
בהמוניה, ללאומיות העברית, התחילה שבה
אל עצמה גם (ואולי בעיקר) בהשפעת הפלא
של מדינת ישראל. שיבה זו לא היתה מהירה
וללא היסוסים (מצד הנוטים להתבוללות),
אך היא נתנה את אותותיה. מתבוללים מלידה
ובטן התחילו בודקים את דרכם. עמדה
השאלה של „נאמנות כפולה“ והתגברו עליה.
עמדה השאלה של מה קודם למה, וכאן נפלה
מחלוקת. כיוון שמחלוקת גורת מחלוקת,
לא אמר השטן די. ואולם שני המתנות
העיקריים שכיום ביהדות הבריטית, אינם
מתכחשים לישראל, אפילו אלה הם חברי
„האגודה האנגלו־יהודית“, ששנאתה לציון
היתה פעם מן המפורסמות. גם לה מוסר
כליות כלשהו וגם לה נקיפת־מצפון לא
מועטה, קודם שהיא באה לומר את דברה
נגד ישראל. אין זה כמובן מפריע לה להי-
לחם בציונות הרשמית והלא־רשמית שבברי-
טניה. היחיד שנשאר בסדרו ובשנאתו לציון,

הרב הראשי וחוגים קרובים לציונות התחילו מטילים ספק ושואלים קושיות הרבה. ואולם בתי הספר העבריים קמים ואף מתרבים ומגברים חיילים. כיום כבר בלונדון עצמה יש כמה מאות תלמידים בבתי ספר אלה, והנסיון חדש לגמרי. אין ספק שהריב יוכרע על ידי „עובדה מוגמרת“ של הרחבת רשת בתי הספר הציוניים, אם כי לא היינו מרחיקים לכת כדי נבואה עד אלו גבולות יתרחבו. ומצד שני, תהליך הטמיעה הוא במלוא תנופתו. מזלה של היהדות הבריטית, שאין התברה הבריטית מאפשרת לה להתבולל באותה מהירות שהיתה רוצה. טמיעה המונית לא תתואר בבריטניה, כי אין התנאים האובייקטיביים מאפשרים אותה. קלה יותר התברכה נכרות ההדרגתית, וזו מרימה ראש ועושה חיל. מצאנו איפוא שיש התנכרות ללאומיות מזה, וציוניות מזה — שני היריבים העיקריים ושניהם מריבים על נפש היהודי הבריטי. ידו של מי תהיה על העליונה? לא באנו להתנבא במחנה. ואולם בסיכום של שלוש מאות שנות קיומה של היהדות הבריטית המחודשת, נעדר כליל מומנט זה של שתי הרשויות, הסותרות אחת את רעותה ואורבות אחת לרעותה.

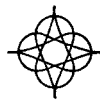
ד"ר א. שאנן

החסודים מן „האגודה האנגלו יהודית“, אינו ענין חדש ושנותיו כשנות דורותיים ושלושה. אלא שהתמורה בועד עצמו. הציונות שלטת בו ביד רמה, ואין עוד מקום לפשרות. יריביו מקטרגים, אלא שאין קטרוגם רציני. דאו זה מעניין. יהדות זו שעומדת על סף כליה רוחנית גמורה, עושה תפנית של תשעים מעלות ובהוך בולמוס הטמיעה קופצת בדעה צלולה על הרכבת הציונית-הישראלית. והדבר בעיניה, לא זו בלבד שאינו תמוה, הוא למד מענינו. שאלו אותה ותייחכחו. הלימוד העברי לא יצא עדיין ממסגרת של ילדות והיסוס (הציונות הבריטית, עד ימי הקמת המדינה, לא עסקה בכגון אלה), אך הוא נעשה דבר שבממש. והוא מסמיניה הנאמנים ביותר של המנטאליות היהודית בכל מקום הימצאה. ואם ברכת הרב הראשי ושל ועד שליחי הקהלות נתונה לכל אלה, מה נשאר עוד לבקש?

נשאר והרבה נשאר, ראשית כל, החליטה ההסתדרות הציונית בבריטניה להעמיד במב"ח המציאות את הלך הרוחות האמתי בקרב יהודי בריטניה. הוחלט על הקמת בתי-ספר יומיים ציוניים, ובשמש המפורש, לימוד ע"ב רית כלשון חיה ועוד. מילא, שהאגודה ראתה כן מעשה חסם ממש, מובן מאליו. ואולם גם

תיקוני-טעויות

בחוברת האחרונה של „בצרון“, אלול, תשי"ז, נסתלק בטעות שם המחבר של הרשימה „דניאל פרסקי בן השבעים“. במקום פליחוס פלאר צ"ל: משה פלאר. במאמרו של ד"ר יהודה רוזנטאל, „בשבילי הספרות והמחשבה העברית“, ב„בצרון“, חוברת אלול תשי"ז, ע' 188, הערה 2, נפלה טעות במקום ברא מציעא מ"ג, ע"א צ"ל קדושין מ"ב, ע"ב.

ידיעות

ד"ר א. שרון (שבאדרון) ז"ל

בליל שמיני עצרת נפטר בירושלים הסופר והפובליציסט, בעל האוסף הלאומי של אוטו גראפים וצילומים של גדולי ישראל, ד"ר אברהם שרון (שבאדרון).

ד"ר שרון נולד בשנת תרמ"ג בכפר בינוב שליד זלוצ'וב, במזרח גליציה. בשנת 1923 עלה לארץ. יחד עם אביו יסד אגודה ציונית בזלוצ'וב. הוא נכתר בתואר דוקטור למדע באוניברסיטת וינה. את אוסף האוטו גראפים והפורטרטים הגדול שלו, מסר במתנה לבית הספרים האוניברסיטאי בירושלים. מאז עשה כמנהל האוסף, הגדילו והרחיבו. האוסף מונה עתה למעלה מאחד עשר אלף אוטוגראפים ויותר מששת אלפים פורטרטים מגדולי ישראל.

ד"ר שרון היה שולל גלות מובהק. הוא לא השתייך לשום מפלגה, אולם לחם בעקביות ובנאמנות לדעותיו. במאמריו, חוברותיו וספריו («מפלצת הגלות הנצחית», «תורת הציונות האכזרית», «משני עברי השעה» ועוד) הטיף נגד כל אשליה ושאגנות בארצות הפיזור ולעליה לארץ ישראל. בזמן האחרון כתב על השאלה הערבית. הוא הציע, שערבי מדינת ישראל יתישבו בארצות ערב. שלום לעפרו!

דוד אריה פרידמאן ז"ל

בה' אב, תשי"ז נפטר בתל-אביב הסופר דוד אריה פרידמאן. רופא עינים על-פי מקצוע, עשה רושם רב לפני כארבעים שנה במאמרי הבקורת המקיפים שכתב על מגדלי,

טשרניחובסקי וברנד וכן על סופרי העולם: שכספיר, סרחאנטס, רומאן רולאנד ועוד ב«התקופה» ובכתביעת אחרים. בעשרים השנים האחרונות כמעט שפרש ד"ר פרידמאן מן הבקורת וכתב בעיקר על רפואה ואמנות.

בראש הגליל הציוני דמאנהאטן

בוועידה האחרונה של הגליל הציוני דמאנהאטן נבחרו בוריס שטיינשלייפר לנישיאו ומשה טורטשינר לסגנו. שניהם, מר שטיינשלייפר ומר טורטשינר הם ציונים ותיקים וגם עובדים נאמנים בתנועה העברית באמריקה.

יוסף אבידור ויממה טשרנוביץ באמריקה

הסופרת ימימה טשרנוביץ, בתו של הסופר שמואל טשרנוביץ (ספוג) ובת דוד לרב צעיר, באה עם בעלה, יוסף אבידור, שגריר מדינת ישראל במוסקבה, לביקור קצר באמריקה.

גבי טשרנוביץ עשתה לה שם בספרות הילדים והנוער. כמוכח פרסמה רשימות רבות בעתונות העברית בארץ. ספריה של ימימה טשרנוביץ זכו לתפוצה רבה. עד עתה הופיעו ממנה ששה עשר ספר לנוער, ביניהם «ספורים לרמה», «דליה», «שמונה בעקבות אחד», «במעגל הסתרים» ועוד.

מערכת חדשה ל«מאזנים»

הורכב המערכת החדשה של «מאזנים», ירחון אגודת הסופרים העברים בישראל.

חיי, מאת הרב דוד שלמה סלאסט (סלושץ);
ד"ר מכס מגדלשטם בתקופת הציונות המ-
דינית, מאת יהודה סלושקי ועוד.

„גזית“, חוברת מהצית היובל

בערב ראש-השנה הופיעה חוברת מחצית
היובל של „גזית“, ירחון לאמנות ולספרות
בעריכת גבריאל טלפיר. החוברת מחזיקה
200 עמודים כפולי טורים. משתתפים בה
עשרות סופרים, מספרים, משוררים, מסאים.
המדור האמנותי מוקדש להישגי האמנות
בעולם במאה העשרים. מדור גדול מוקדש
ליום הולדתו השבעים של מארק שאגאל,
מדור מיוחד לארכיאולוגיה בישראל ולאמנות
הפסיפס בארץ וכן לאמנות היהודית העממית
במזרח אירופה.

עורכני הם י. זמורה וב. י. מיכלי. זה
עתה נתקבלה החוברת הכפולה (אביאלול—
תשי"ז). בין המשתתפים: ז. שניאור, י. ד.
ברקוביץ, ישרון קשת, ישראל כהן וכמה
מן הסופרים הצעירים.

חוברת חדשה של הרבעון „העבר“

יצאה חוברת חדשה של „העבר“, רבעון
לדברי ימי היהודים ברוסיה ובאוקראינה
בעריכת בן-ציון כץ וברוך קרוא. מתוכן
החוברת:

הפארלאמנט הראשון ברוסיה — הדומה
הממלכתית, מאת בן-ציון כץ; יובל שנשכח
(50 שנה לועידת הליסגפורס), מאת יצחק
גרינבוים; תכנית עליה לארץ-ישראל (תזכיר
לחברת כ"ח) מאת פרץ סמולנסקין; תולדות

ספרים שנתקבלו במערכת

הוסרל, אדמונד, מבחר מאמרים. ערוך בידי
שמואל הוגו ברגמן ונתן רוטנשטרייך. [מסד-
רת: ספרי מופת פילוסופיים. כ"ט] הוצאת
ספרים ע"ש י. ל. מאגנס, האוניברסיטה העי-
רית, ירושלים, תשי"ב. 186 עמ' [שער הספר
גם באנגלית].

שלום עליכם, יוסילי הזמיר. רומן יהודי.
תרגום י. ד. ברקוביץ. הוצאת „דביר“, תל-
אביב, תשט"ו. רל ע'.

Wise, Judah L., *On This Day* (Brief
Bar Mitzvas Addresses Based on the
Portions of the Week (Sidrot) for Each
Sabbath of the Year), Bloch Publishing
Co., 1954, 64 pp.

Swift, Harris, *Because I Believe* (Ser-
mons, Addresses & Essays), Bloch Pub-
lishing Co., 1954, 545 pp.

Waxman, Meyer, *A Handbook of
Judaism*, L. M. Stein, Publisher, Chi-
cago, 1953, 210 pp.

שלום-עליכם, כתבי שלום עליכם. כרך
המשה עשר: מעשה שאין לו סוף. תרגום
י. ד. ברקוביץ. הוצאת „דביר“, תל-אביב,
תשט"ו. רכו ע'.

י. ד. ברקוביץ בתרגומו, שהוא מעשה-
יצירה לעצמו, הכניס לספרותנו את מבחר
כתבי ההומוריסט הגדול, שבהם מקופלים
בסגנון שאין דומה לו טיפוס היהודים
וחייהם בדורות הקודמים.

שטראוס, ליאו, פילוסופיה מדינית, מהי?
הוצאת-ספרים על שם י"ל מאגנס, האוני-
ברסיטה העברית, ירושלים, תשט"ו. 44 ע'
(תמצית באנגלית).

קויפמן, יחזקאל, הספור המקראי על
כבוש הארץ. הוצאת מוסד ביאליק עלידי
דביר, תל-אביב תשט"ו, 108 עמ'.

„בספר הזה, שהוא פרי מחקר של חוקר
המקרא המובהק, פרופ' יחזקאל קויפמן,
נעשה הנסיון להסיר מעל ספר יהושע אח
הערפל הדרשני, שהמדע המקראי פרש
עליו.“ בספר שבע מפות היסטוריות.

Greetings from . . .
OLD CHINA, Inc.
137 West 52nd Street
New York 19, N. Y.

Greetings from . . .
DREILING MOTORS
230 S. College

Greetings from . . .
OLUM'S
OF BINGHAMTON, Inc.
114 Clinton St.

Greetings from . . .
WEINER'S STORES
2610 McKinney Ave.

Greetings from . . .
PIEDMONT
PROCESSING CO.
Belmont, N. C.

Greetings from . . .
ENGLAND MOTOR
CO.
Drawer 426

Greetings from . . .
FEDERAL BOILER
CO., Inc.
Midland Park, N. J.

Greetings from . . .
Dr. HARRY WECHSLER
737 Park Avenue
New York City

Greetings from . . .
LEE WHOLESALE CO.
2109-15 Broadway

Greetings from . . .
A. SIEGLER & SONS
5117 Lee Road

Greetings from . . .
GETZ JEWELRY
STORES
Seventh & Vine Sts.

Greetings from . . .
H. L. COBLE
CONSTRUCTION CO.
Greensboro, N. C.

Greetings from . . .
PEOPLE'S ICE &
COAL COMPANY
73 City Hall Ave.

Greetings from . . .
HARRINGTON
HOTEL CO., Inc.
11th & E Sts. N.W.
Washington, D. C.

Greetings from . . .
A FRIEND

Greetings from . . .
EVANS AMITYVILLE
DAIRY, Inc.
47 Wellington Place
Amityville, N. Y.

Greetings from . . .
CHECKER CAB CO.
2124 St. Marys Ave.

Greetings from . . .
EARL COHEN
& ASSOCIATES
238 S. Beverly Drive

Greetings from . . .
THE H. B. STIEF
JEWELRY CO.
214-216 Sixth Ave. No.

Greetings from . . .
THE
G. M. McKELVEY CO.
210-226 West Federal St.

Greetings from . . .
A World Famous Landmark
THE OCCIDENTAL
Where Statemen Dine
Next to the Willard Hotel

Kenin & Posner
16 Court St.
Brooklyn 1, N. Y.

B. Thorpe & Co.
951 Penn Ave.
Pittsburgh 22, Pa.

Fine's Auto Sales, Inc.
1025 Central Ave.
Albany 5, N. Y.

Trad Electronics Corp.
1001 First Ave.
Asbury Park, N. J.

Harry Weinraub
Clothing Wholesale & Jobber
1267 West 6 St.
Cleveland, Ohio

בית הדפוס אבר

(מדפיסי-ה"בצרון")

הוא בית-הדפוס היותר טוב

להדפסת ספרים

עבריים ואידיים

ABER PRESS
INC.

37 E. 18th St. New York 3, N. Y.

GRamercy 7-4410

המכון להכשרת מורים עבריים

ע"ש

חיים גרינברג בירושלים

נוסד ב-1955 ע"י

המחלקה לחינוך ולתרבות

של

הסוכנות היהודית

מיועד לתלמידים נבחרים ולמורים

מירונים

מספר פרסים

יוענקו להשתלמות במשך השנה

בדבר פרטים, נא לפנות אל:

המחלקה לחינוך ולתרבות

של הסוכנות היהודית

Jewish Agency for Palestine

16 East 66th St.

New York 21, N. Y.

המערכת וההנהלה של "בצרון"

מביעה את צערה על האבידה הגדולה

כמות

פרופיסור

יקותיאל גינצבורג

ראש המכון למאתימטיקה בישיבת

האוניברסיטה והסופר העברי

ומביעה כום תנחומים למשפחה

האבלה

Use the Pleasant Laxative

Ex-Lax is the laxative you enjoy taking. Tastes like delicious chocolate, and gives thorough relief gently and comfortably. Ex-Lax is America's biggest selling laxative—used for over 40 years.

Buy the Economy 79c Size

Save as much as 41c

Also available in 37c and 15c sizes.

When Nature "forgets"... remember

EX-LAX

THE CHOCOLATED LAXATIVE

Published monthly by Bitzaron, Inc., 1141 Broadway, New York 1, N. Y. (except from Dec.-March and from May to August when published bi-monthly). Prof. Pinkhos Churgin, Prof. Simon Halkin (Israel), Prof. Harry A. Wolfson, Editors; Prof. Simon Rawidowicz, Contributing Editor; Dr. Maurice E. Chernowitz, Managing Editor. Annual subscription, payable in advance: \$7.00 per year; foreign, \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Entered as second class matter, January 5, 1940; re-entered as second class matter, April 3, 1950 at the Post Office at New York, N. Y., under the act of March 3, 1879. Copyright 1957, by Bitzaron, Inc. All rights reserved. Opinions expressed in the articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and do not necessarily reflect those of the editors and publisher. Subscriptions are automatically renewed unless we are notified otherwise.

אלו הן המהדורות של ד"ר פלטיאל
בירנבוים שיצאו להן מוניטין בכל חוגי
היהדות כאן:

הסדר השלם \$2.75

סדר לשבת ויום טוב

עם קריאות התורה, \$3.25

בלי הקריאות, \$3.00

מחזור השלם לראש השנה ויום כפור
\$2.75

מליחות ליום הראשון, \$0.50

פרקי אבות, \$1.25

סדר הגדה של פסח, \$2.50

משנה תורה לרמב"ם

הוצאה מקוצרת, מנוקדת ומבוארת \$5.00
אוצר היהדות

מקראה אנגלית עשירת התוכן, \$5.00

HEBREW PUBLISHING CO.

79 Delancy St., New York 2, N. Y.

פילדלפיה

לדניאל עטחמודות המכונה פרסקי:

טעים פריו כתפוז ואפרסקי.

יוצר אמריו כלאחר יד ומעניקים במלא היד,

כאלו שואבם מתוך קלחת בתרווד...

או מפריחם, כקוסם גוזליו, מתוך השרוול...

אכן קוסם הוא דניאל, חביב הקהל!

מי מנה עפר קסתו ומספר יצוריו הרבים!

ברוך הוא לנו להולדתו השבעים!

חבורה בתוך חבורת העברים

בפילדלפיה

האחים טברסקי

בית-נו פום

עברית ואיידיש

אנו מתמחים בהדפסת כל מיני

ספרים

רבניים ומודרניים, וגם עבודת-דפוס כללית.
מבחר גדול של אותיות. מכונות מודרניות.

TWERSKY BROTHERS

1555 MACOMBS ROAD

New York 52, N. Y.

CY 9-7525

אנו מבכים את האכידה הגדולה כמות
החוקר, המורה והוגה הדעות המפורסם

ד"ר שמעון ראבידוניץ

זכרונו לכרכה

ומשתתפים בצערה העמוק של משפחתו
השכולה. בירושתו הרוחנית העשירה

ובזכרו היקר ינוחמו.

וועד החינוך היהודי בשיקאגו

המדרשה ללימודי היהדות

לתשומת לב מחברים ומו"לים

הרוצים אתם שספריכם יודפסו בלי
שגיאות?

הרוצים אתם להיות בטוחים שספריכם
יודפסו באופן נהדר המרחיב את העין?

הרוצים אתם בשירות מצוין?

הדפיסו ספריכם בדפוס

"הדר"

הספרים היוצאים מבית דפוסנו
מאשרים כנות הדברים האלה!

HADAR LINO. & PUB. CO.

87 Crosby Street

N. Y. C., Tel. RE 2-3669

Our Compliments

to

Senator Israel Stiefel

of

Philadelphia, Pennsylvania

Samuel Kasser and Raymond Kasser
Kasser Distillers Products Corp.